

NOVI JE KNEZ DOŠAO U GRAD:
POZDRAVNI GOVOR SPLIĆANINA IVANA ROZANA
U ČAST ALVIZA CAPPELLA

Bratislav Lučin

UDK: 808.51(497.583Split)“15“
Izvorni znanstveni rad

Bratislav Lučin
Marulianum
S p l i t
bracolucin2@gmail.com

U radu se predstavlja dosad nepoznati latinski govor *In aduentu clarissimi uiri Aloysii Capello, Spalatine urbis pretoris dignissimi*, napisan 1504. Nakon opisa rukopisa daju se podatci o autoru Ivanu Rozanu (*Ioannes Rosanus*) iz Splita, o splitskom knezu Alvizu Cappellu te o mletačkom kroničaru i bibliofilu Marinu Sanudu, kojemu je autor odaslao svoj govor s popratnim pismom i u čijoj su se rukopisnoj ostavštini oba teksta sačuvala. Rozanov se govor zatim smješta u kontekst ceremonijalnoga govorništva u Mletačkoj Republici, поблиže u skupinu govora u čast dolaska novoga ili odlaska staroga gradskog kneza (*orationes in adventu / in discessu praetoris*); ocrtavaju se osnovne njegove značajke, nadasve autorovo ostentativno nastojanje da pokaže svoju humanističku učenost. Na kraju studije iznose se načela po kojima se pismo i govor objavljuju. Slijedi *editio princeps* tih dvaju tekstova s usporednim hrvatskim prijevodom i bilješkama. Iako se ne može sa sigurnošću kazati je li Ivan Rozan svoj govor uistinu održao, taj se splitski građanin-pučanin pojavljuje kao novo, dosad potpuno nepoznato ime splitskoga, pa onda i hrvatskoga humanizma.

Ključne riječi: Alviz Cappello, Ivan Rozan, Marin Sanudo mlađi, Split, ceremonijalno govorništvo, *editio princeps*, humanizam, Mletačka Republika

1. Rukopis

Tema je ovog rada govor *In aduentu clarissimi uiri Aloysii Capello, Spalatine urbis pretoris dignissimi*, kojemu je autor Ivan Rozan (*Ioannes Rosanus*) iz Splita. Govor je sačuvan u rukopisnom kodeksu koji se nalazi u mletačkoj Marciani pod signaturom Marc. Lat. Cl. XIV, 246 (= 4683). U literaturi ga je prvi put spomenuo

Giuseppe Praga, u svojoj studiji o jednoj pjesmi Alviza Cipika koja se nalazi u istom kodeksu. Vrijedno je navesti Pragin opis:

Tra i codici che il nobile Girolamo Contarini legò nel 1843 alla Biblioteca Marciana di Venezia ve n'è uno messo insieme e già appartenuto al famoso diarista veneziano Mario Sanudo di Leonardo. È quasi tutto cartaceo, di mm. 250 x 160, di carte numerate 323, e contiene rilegati assieme — come nei secoli passati usavasi per le miscellanee — una ventina circa di opuscoli scritti in vari tempi e da mani diverse. Probabilmente lo stesso Sanudo ne indicò sul dorso in questa maniera il contenuto: *Epistolae, orationes, carmina et varii tractatus diversorum*. [...] Da carte 117 a carte 122 v.o. trovasi un'epistola, un carme e un pronostico scritti nel 1482 da Alvise Cippico, e da carte 145 v.o a carte 150 un'orazione di *Joannes Rosanus in adventu clarissimi viri Aloysii Capello Spalatine urbis praetoris dignissimi*, inviata dall'autore allo stesso Sanudo, *ordinum sapienti*, il 23 maggio 1504.¹

Nakon Prage u literaturi se govor Ivana Rozana spominje, koliko mi je poznato, samo još u dva kataloška opisa: prvi potječe od Paula Oskara Kristellera, a drugi od Pietra Zorzanella.² Iz njih je razvidno da je miscelanej sastavljen tematski te da okuplja raznovrsne prigodnice u stihu i prozi, nastale u prvim desetljećima 16. st., među kojima su kudikamo najbrojniji govori.

Rozanov tekst sadržan je u zasebnom sveščiću od šest listova, pri čemu su vanjske stranice tog sveščića, tj. f. 145r i f. 150v, prazne. Na poleđini prvog lista (f. 145v) nalazi se Rozanovo popratno pismo Marinu Sanudu, a sam je govor na ff. 146r-150r.³ Tekst govora po svemu je sudeći autograf, dok je poslanica Sanudu ispisana drugačijim rukopisom (usp. **Slike 1 i 2**). Da je posrijedi Rozanov autograf, može se prije svega zaključiti po ispravcima što ih je u tekst unijela ista ruka: *parentum* umj. *maiorum* (4);⁴ ispred *amplecteris* istom je tintom prekríženo *foues* (6); poslije *et libertate* prekríženo je *et lib* (7); u prvotnom zapisu *Appolinis* prekríženo je prvo *p* (9); zapis *cerruicis* (?) križanjem jednog slova ispravljeno je u *ceruicis* (10); prvotno *acathe* prepravljeno je u *achate* (12). Osim toga tekst govora ispisan je žurno i dosta neuredno, pa se i zbog ispravaka i zbog mjesta gdje je *lapsus calami* ostao neuočen – *sreueritas* umj. *seueritas* (7) – stječe dojam da

¹ Giuseppe Praga, »Un poemetto di Alvise Cippico sulla guerra di Ferrara del 1482«, *Archivio storico per la Dalmazia*, 10 (1930), 315-339 (315).

² Usp. Paul Oskar Kristeller, *Iter Italicum: A Finding List of Uncatalogued or Incompletely Catalogued Humanistic Manuscripts of the Renaissance in Italian and Other Libraries. II: Italy, Orvieto to Volterra, Vatican City*, The Warburg Institute, London, ³1998, 249; Pietro Zorzanella, *Catalogo dei codici latini della Biblioteca Nazionale Marciana di Venezia non compresi nel catalogo di G. Valentinelli. Vol. III. Classe XIV*, Editrice Etimar, Trezzano s/N (MI), 1985, 419-426.

³ Ove podatke temeljim na detaljnu Zorzanellovu opisu kao i na digitalnim snimkama spomenutih folija.

⁴ Brojevi označuju paragrafe u priloženom izdanju.

imamo posla s radnom, nedotjeranom verzijom. Žurbom i nedostatkom revizije moglo bi se protumačiti i pripisivanje jednoga citata Izaiji umjesto Jeremiji (10), previdi kao *Eleusini* umj. *Euxini* (4), *temerę* umj. *temerarię* (6), *cardinibus* umj. *cardinalibus* (11). Napokon, u prilog pretpostavci da pred sobom imamo nedotjeran autografski zapis govori i podatak što ga sam Rozan iznosi u popratnom pismu: on je svoj govor Sanudu poslao kad mu se ukazala prilika da to učini preko pouzdana glasnika, a to se dogodilo samo desetak dana nakon događaja za koji je sastavljen. Znamo naime da je Alviz Cappello u Split doputovao 13. svibnja, a poslanica Sanudu nosi nadnevak 23. svibnja 1504.

Sasvim je sigurno da je popratno pismo Sanudu prepisivač zatekao kao zaseban list, odijeljen od spomenutoga sveščića koji sadrži govor, te ga je, vjerojatno iz praktičnih razloga, prepisao na poleđinu prvoga, tada još posve praznog lista. To se jasno zaključuje iz napomene, očito prepisivačeve, koju čitamo poslije pisma, tj. na dnu folija 145v: *Ex tergo: Magnifico et generoso domino Marino Sanuto, ordinum sapienti, domino suo collendissimo, Venetiis*. Dakle na poleđini toga zasebnog, danas izgubljenog lista bila je ispisana adresa primatelja.

Moglo bi se pomisliti da je pismo u sveščić prepisao sam vlasnik kodeksa, Marin Sanudo, no tu pretpostavku opovrgava uvid u njegove autografe, pisane karakterističnim, posve drugačijim rukopisom.⁵ Tko god on bio, nepoznati prepisivač od Rozana se razlikuje ne samo duktusom nego i ortografijom: dok Rozan dosljedno rabi početno minuskulno *u* (vokalno i konsonantsko), u popratnom se pismu nalazi *v: vacuis, viro, vrbe, virtute* (1), *vti, vulgare* (2) itd., ali ne posve dosljedno: *uelut* (1), *uellet* (2). Zapaziti je u pismu i nekoliko pogrešaka: *soceri* umj. *soceri*, *zacijselo* i *incertissimi* umj. *meritissimi* (oboje u 1).⁶ Moguće je da je prva pogreška nekritički preuzeta od Rozana,⁷ a druga se vjerojatno može objasniti teškom čitljivošću njegovog duktusa.

2. Ivan Rozan

O Ivanu Rozanu zna se vrlo malo: godine 1499. *ser* Ivan Rozan bio je sa *ser* Ciprijanom, mastiocem (*tintor*), poslanik splitskih pučana pred mletačkim sindicima *intra Culphum* («u granicama Kulfa»⁸) Bernardom Loredanom i Nikolom

⁵ Ovaj zaključak zahvaljujem Tomislavu Bogdanu, koji je za boravka u Veneciji, početkom siječnja 2019, ljubazno usporedio poslanicu i Sanudove autografe te mi priopćio da ona sigurno nije pisana njegovom rukom. Za malen, ali karakterističan uzorak Sanudova rukopisa usp. URL: <https://marciana.venezia.sbn.it/immagini-possessori/538-sanudo-marino> (pristupljeno 15. prosinca 2018).

⁶ Za prijedlog emendacije rukopisnog *incertissimi* u *meritissimi* zahvaljujem Branku Joziću.

⁷ Usp. sličnu Rozanovu pogrešku *fluminem* umj. *flumen* (12).

⁸ Kulf (*Culphus*, Colfo), odnosno Zaljev, mletački je naziv za Jadransko more.

Dolfinom.⁹ Iz naslova *ser* zaključuje se da je bio ugledan, zacijelo i imućan, što potvrđuje i činjenica da je bio izabran za poslanika. Ova dva predstavnika pučana od sindika su zamolili dopuštenje da se pučani sastaju u »kongregaciji«, tj. da se obnovi njihovo pravo koje su imali za kneza Giovannija Bollandija.¹⁰ Sindici su molbu odobrili i 30. lipnja 1499. o tome uputili nalog splitskom knezu Marinu Moru.¹¹

Godine 1507. Ivan Rozan zabilježen je kao *ser Zuan Rosan*, koji stanuje *in civitate veteri* (tj. u dijelu Splita unutar Dioklecijanove palače), u *Popisu građana i pučana grada Splita (Descriptio civium et populorum civitatis Spalati)* što ga je sastavio Giacomo Lombardo, kancelar splitskoga kneza i kapetana Pietra Malipiera, na zahtjev ser Grgura Suvice.¹²

Iz govora je razvidno da je Rozan bio humanistički obrazovan, pa bi se očekivalo da prigodni retorički sastavak nije jedino što je napisao. Iako nam druga njegova djela nisu dostupna, jedan dosad nejasan trag o nekom Rozanu koji je u Splitu krajem 15. st. pisao pjesme sada jasno upućuje na autora govora za Alviza Cappella. Naime, u rukopisu latinskih stihova i proze oca i sina Gilberta (rodом iz Ferrare) i Marca Antonija Grinea, humanistâ i učiteljâ, nalazi se nekoliko epigrama koji hvale pjesničku djelatnost nekog Rozana (bez imena ili druge pobliže oznake). Rukopis, koji se danas čuva u Gradskoj knjižnici u Trstu pod signaturom R.P.II-53, a obuhvaća 156 folija, prvi je sredinom prošloga stoljeća opisao Baccio Ziliotto, dok je potpuniji opis kao i detaljan pregled sadržaja do f. 96v dala Laura Casarsa.¹³ Ziliotto je u dvjema ishodišnim studijama rekonstruirao život oca i sina Grinea

⁹ Usp. Grga Novak, »Split u Marulićevo doba«, *Zbornik u proslavu petstogodišnjice rođenja Marka Marulića 1450-1950*, ur. Josip Badalić i Nikola Majnarić, JAZU, Zagreb, 1950, 31-123 (80-81); isti, *Povijest Splita, Knjiga druga (od 1420. god. do 1797. god.)*, Matica hrvatska, Split, 1961, 233, 239. Novak (80, odnosno 233) misli da je *Rosanus* od *rasanus*, tj. suknar.

¹⁰ Usp. Novak, n. dj. (9) iz 1961, 229-230.

¹¹ Usp. Novak, n. dj. (9) iz 1950, 80-81; isti, n. dj. (9) iz 1961, 239.

¹² Usp. Danica Božić-Bužančić, »Prilog poznavanju građana i pučana u Splitu početkom XVI stoljeća«, *Arhivski vjesnik*, 16 (1973), 159-176 (165, 170).

¹³ Usp. Baccio Ziliotto, »Un umanista dimenticato (Gilberto Grineo) e sue attinenze con gli Aragonesi di Napoli«, *Atti dell'Accademia Pontaniana*, 2 (1950), 281-302 (opis rukopisa na 281-284); isti, »Gli umanisti Gilberto e M. A. Grineo in Dalmazia, Istria e Friuli«, *Archeografo Triestino*, s. 4, vol. 16-17 (1949-50), 153-207; Laura Casarsa, »Callimaco Esperiente e Gilberto (e Marco Antonio) Grineo: un caso di plagio«, *Metodi e ricerche: Rivista di studi regionali*, 1 (1980), 3, 43-84 (44-45, 55-72). Prema Casarsinu uvidu kodeks potječe iz početka 16. st., a ispisale su ga, kurzivnom humanistikom, u najvećem dijelu dvije ruke koje se ne mogu pripisati Grineima. Nju su zanimali samo pjesnički sastavci, koji su sačuvani na prvih 96 folija; za svaku od 336 pjesama Casarsa u svojem opisu daje folijaciju, naslov i *incipit*, često i druge korisne bilješke. U drugom dijelu kodeksa nalazi se proza, no pri kraju su stranice veoma oštećene i dijelom posve nečitljive. Za dodatne podatke o biografiji i kontaktima Marca Antonija Grinea usp. L. Casarsa, »Dalmazia e Istria nel ricordo poetico di Marco Antonio Grineo«, *L'Umanesimo in Istria*, ur. Vittore Branca i Sante Graciotti, Olschki, Firenca, 1983, 193-201.

i njihove veze s humanistima i drugim pripadnicima lokalnih elita s obje strane Jadrana, podastirući ujedno temeljit uvid u njihovu književnu ostavštinu.¹⁴ Utvrdio je da su oni u Dalmaciji boravili od 1496. do 1500. ili 1501, najprije u Trogiru, a od druge polovice 1498. u Splitu; u oba grada Gilberto je (a možda i Marco Antonio) bio angažiran kao *magister humanitatis*.¹⁵ Prikaz njihova splitskog boravka Ziliotto započinje opaskom kako su se odmah povezali s lokalnim »poklonicima Apolona« te spominje nekog Rozana, kojem u kodeksu nije zabilježeno ime, a upućene su mu dvije pjesme. Djelomično citira jednu od njih – epigram u kojem se Grineo (ne zna se da li otac ili sin) obraća Rozanu hvaleći njegov panegirik »Mlečaninu Moru«:¹⁶

Epigramma

Curas tam bene nocte ruminatas
Secretasque tuas, lubens, lucernas,
Et quicquid tacito labore soluunt

¹⁴ Kodeks je pun zanimljivih podataka i imena humanista i drugih učenih ljudi vezanih za Split, Šibenik i Trogir (Tideo Acciarini, Nikola Alberti, Trankvil Andronik, Ivan i Jerolim Cipiko, Ivan Claudio / Chiudi, Paladije Fusko, Jerolim Makarelić, Marko Marulić, Juraj Šižgorić, Ivan Štafilić...); ipak, u nas dosad nije privukao gotovo nikakvu pozornost struke. Jedine su, zasad vrlo skromne, iznimke: Bratislav Lučin, »Od marginalija do matice: Marul, Katul i trogirski kodeks Petronija« (sažetak izlaganja), *Marulićevi dani 2006: znanstveni, književni i izdavački program (19-22. travnja)*, [programska knjižica], ur. B. Jozić i B. Lučin, Književni krug Split – *Marulianum*, Split, 2006, 15-16; isti, »Marko Marulić i Padova«, *Književna baština*, 39 (2013), 39-58 (49); Vlado Rezar, »Marcantonio Grineo u Dalmaciji: nekoliko bilježaka uz sadržaj rukopisa R. P. II-53« (sažetak izlaganja), *Dvadeset šesti Marulićevi dani: znanstveni, književni i izdavački program (Split, 21-23. i 28. travnja 2016)*, [programska knjižica], ur. B. Jozić i B. Lučin, Književni krug Split – *Marulianum*, Split, 2016, 23-24. Podsjećam da je barem jednu pjesmu Gilbertu Grineu uputio Frane Božičević (*Ad Glibertum Grineum, poetam eximium, pro magnifico Vrsato Iustiniano responsio*; usp. *Pesme Franja Božičevića Natalisa*, prir. Miroslav Marković, Izdavačka ustanova SANU, Beograd, 1958, 52-53 (pjesma br. 13). Pohvalnica Gilberta Grinea tiskana je na samom kraju (iza kolofona) Šižgoričeve knjige: *Giliberthi artium doctoris ac fortunae privigni clarissimi doctoris Georgii Sisgorei iudicium in hec, Georgii Sisgorei Elegiarum et carminum libri tres*, Venetiis, per magistrum Adam de Rodueil, 1477 (*sine sign., cust. et fol. num.*). O Gilbertu Grineu u Trogiru usp. i Inge Šegvić-Belamarić i Joško Belamarić, *Stare i rijetke knjige iz knjižnice Klasične gimnazije u Splitu: bibliofilski prilog povijesti humanizma u Dalmaciji*, I. Gimnazija [et al.], Split, 1995, 34, 45.

¹⁵ Usp. Ziliotto, n. dj. (13) iz 1949-50, 178, 179.

¹⁶ Ziliotto je objavio drugi dio pjesme, od *uidi* (stih 7) pa do kraja; ovdje je donosim čitavu. Njegova pretpostavka da bi taj Rozan mogao pripadati uglednoj obitelji koja je radi obrane od Turaka 1482. podigla kaštel između Trogira i Splita mora se otkloniti: kaštel Rušincac pripadao je plemićkoj obitelji nastanjenoj u Trogiru, dok je Ivan Rozan bio Splićanin i, što je još važnije, pripadnik puka. O kaštelu i obitelji usp. Vjeko Omašić, *Kaštela od prapovijesti do početka XX. stoljeća*, 1. dio, Muzej grada, Kaštela, 2001, 157; Mladen Andreis, *Trogirsko plemstvo do kraja prve austrijske uprave u Dalmaciji (1850.)*, Muzej grada Trogira, Trogir, 2006, 337.

Ora Mercurialium uirorum,
 Et Phębi caput implicasse fronde 5
 Quicquid quod potuit, legens ocellis
 Non duris nimium, Rosane, uidi:
 Victuras Veneto diu papiros
 Mauro, quas uigili polis labore,
 Dum fortem Aspalati ducem beato 10
 Per carmen numero inseris deorum.¹⁷

Epigram

Djelo što ga noću tako brižljivo dotjeruješ,
 I tvoj skroviti rad uz svjetiljku,
 I što god u tihom trudu ostvaruju
 Riječi ljudi kojima je Merkur sklon,
 Sve ono što je učinilo da liščem Febovim 5
 Tvoja se uresi glava, ja, Rozane, sa zadovoljstvom vidjeh
 čitajući okom koje nije posve neupućeno:
 Na papiru bilježiš za Mlečanina Mora
 Nešto što ostati će trajno, i marnim što trudom brusiš,
 Uvršćujući dičnoga splitskog kneza 10
 Pjesmom u blaženi skup bogova.

Druga pjesma koju je Ziliotto zapazio distih je za koji se ne može proniknuti na što aludira, ali i iz njega je posve jasno da Rozan piše pjesme:

Distichon

Carmine quem sequeris sileat iam nauta, Rosane,
 quando celeuma tuum grandius aure sonat.¹⁸

Distih

Neka sad šuti, Rozane, mornar kojega pratiš pjesmom,
 Jer tvoj povik što daje veslačima ritam u uhu odzvanja jače.

Laura Casarsa primijetila je da se Rozanovo ime pojavljuje još u jednoj pjesmi, koja opet ukazuje na njegovo bavljenje pjesništvom:¹⁹

Epigramma

Non melius rigidum decuit censura Catonem,
 Grinea barbatum nec minus esse grauem;
 Tam bene iunguntur conchis preciosa metalla,

¹⁷ R.P.II-53, f. 85v

¹⁸ R.P.II-53, f. 83r.

¹⁹ Usp. za sve tri pjesme bilješke u Casarsa, n. dj. (13) iz 1980, 70.

Tam bene candidulis lilia nexa rosis,
 Quam tua conueniat numeris cantata Rosanis 5
 Gloria: nam titulo gaudet uterque pari.²⁰

Epigram

Nije mogla Katonu bolje pristajati cenzorska služba,
 Grineu pak ne priliči da bude ozbiljni bradonja;
 Tako se dobro dragocjeni metali sljubljuju s biserom,
 Tako se dobro prebijeli ljiljani prepleću s ružama,
 Kako se s Rozanovim stihovima slaže tvoja 5
 Opjevana slava: doista, obojica uživajte jednaki glas.

Važno je Casarsino zapažanje da se Rozanov epigram koji sam ovdje donio na prvom mjestu odnosi na splitskoga kneza Marina Mora. Ona navodi, prema Alačeviću, da je Moro bio na toj dužnosti 1498-1499.²¹ Taj podatak nije posve točan: prema rukopisnom popisu splitskih knezova nađenom u ostavštini Franje Carrare, a sastavljenom vjerojatno oko 1778, Moro je bio splitski knez od 27. lipnja 1497; naslijedio ga je 5. prosinca 1499. Pietro Trevisan.²² Svakako, Moro je na dužnost imenovan još 16. kolovoza 1496, zatim ponovno u prosincu te godine; njegov nasljednik Pietro Trevisan najprije je imenovan 8. lipnja 1499, a zatim ponovno u studenom te godine, nakon čega je, očito, otputovao u Split.²³ Nije moguće kazati je li Rozanov epigram napisan u prigodi dolaska novoga kneza, tj. u lipnju 1497, ili kasnije (možda u vezi sa spomenutim poslanstvom iz 1499).

No od same datacije kudikamo je važnije nešto drugo. Naime, Moro je pripadao onim mletačkim knezovima koji su bili izrazito naklonjeni splitskim pučanima; u tome je nastavio politiku koju je svojedobno vodio njegov prethodnik Giovanni Bollani (1481-1484).²⁴ Kao ugledan i obrazovan predstavnik višega

²⁰ R.P.II-53, f. 85v

²¹ Usp. Casarsa, n. dj. (13) iz 1980, 70; Giuseppe Alacevich, *Il »libro d'oro« dell'antica comunità di Spalato*, P. Janković, Zadar, 1903, 18-20.

²² Usp. »Rettori della città di Spalato sotto il dominio Veneto (dall' a. 1420-1797)« (potpis: La Redazione), *Bullettino di archeologia e storia dalmata*, 22 (1899), 111-115 (112). Isti podatak preuzima i Novak, n. dj. (9) iz 1961, 268.

²³ Usp. Kohl, Mozzato i O'Connell, »The Rulers of Venice, 1332-1524«, br. 44795, 31006, 44796, 31007 (URL: <http://rulersofvenice.org>, pristupljeno 10. veljače 2019). Zanimljivo je da je Trevisan prvi put otklonio izbor s obrazloženjem da već obavlja drugu službu (»Refutavit existens in regimine«, isto, br. 44796), a slično je pokušao i pri drugom izboru (»ref. existens in reg. accetta un'altra carica o già in servizio«, isto, br. 31007).

²⁴ Naklonost pučanima očitovala se u davanju povlastica i napose u udovoljavanju njihovu nastojanju da dobiju komunalna tijela i službenike paralelne onim plemićkima; razlozi takvih ustupaka prema pučanima nalaze se u tome što je njih mletačka vlast sve više vidjela kao pouzdanije podanike nego plemiće; među ovim drugima neki su, ostajući zbog turskih provala bez posjeda i osiromašujući, postajali skloni hrvatsko-ugarskom kralju. Na takav njihov stav utjecalo je zacijelo i prisjećanje na vremena kada je splitska komuna bila

puka, tj. građanstva, Rozan je očito odlučio napisati panegirik Moru, a upravo će tijekom mandata toga kneza – kako smo vidjeli na početku ovoga odsječka – *ser Rosanus* poći u Mletke kao član poslanstva pred mletačkim sindicima. Iz svega rečenog opravdano je zaključiti da su Rozan predstavnik pučana, Rozan pjesnik i Rozan govornik jedna te ista osoba.

3. Alviz Cappello

Mlečanin Alviz Cappello²⁵ (sin Francescov), član ugledne patricijske obitelji, bio je splitski knez od 13. svibnja 1504. do 31. svibnja 1507. godine. Te nadnevke donosi popis »Rettori della città di Spalato sotto il dominio Veneto« i po njemu Grga Novak,²⁶ dok baza podataka »The Rulers of Venice« daje nadnevke izbora u mletačkom Velikom vijeću:²⁷ Alviz je izabran za splitskoga kneza 14. siječnja 1504; za njegova nasljednika imenovan je 28. kolovoza 1506. Alessandro Bollani, ali je čast otklonio (*refutavit*); 5. rujna 1506. izabran je Pietro Malipiero,²⁸ koji je u Split prispio 31. svibnja 1507.²⁹

Prije izbora za splitskoga kneza Alviz je obnašao razne dužnosti u mletačkoj administraciji i sudstvu; bio je potestat Lovrečice (u Istri) i Cologne (pokraj Vicenze); 1498-1499. bio je kapetan i providur Porto Legnana (pokraj Verone). Nakon splitske službe nalazimo ga u Mlecima 1512. kao financijskog dužnosnika

u sklopu hrvatsko-ugarske državne zajednice, kada su oni imali neupitno povlašten položaj u odnosu na pučane. Unutarkomunalni odnosi postajali su još složeniji zbog toga što se prvotno jedinstvo pučana nasuprot plemićima počelo narušavati postupnim bogaćenjem dijela pučana te naseljavanjem imućnih trgovaca s Apeninskog poluotoka; tako se pučani razdvajaju na bogate i siromašne; u Splitu su prvi dobili naziv građana-pučana (*cives*), a drugi običnih pučana ili maloga puka (*populares*). »Građani-pučani, kao bogatiji, a često i obrazovaniji, stavljaju se na čelo svih pučana uopće te u njihovo ime nastupaju u Veneciji, pred knezom-kapetanom Splita i pred drugim mletačkim dužnosnicima«, Antun Cvitanović, »Zlatna knjiga grada Splita kao vrelo splitskoga statutarnog prava«, u knjizi *Iz dalmatinske pravne povijesti*, Književni krug, Split, 2002, 203-214 (208). Time dakako građani-pučani sebi priskrbljuju povlašten položaj u odnosu na druge pučane, a mletačka politika svoj najjači oslonac vidi upravo u tom građanskom sloju. Za čitavo ovo razmatranje usp. Novak, n. dj. (9) iz 1961, 215-242 (o Bollaniju 229-233, o Moru 233); Cvitanović, n. dj., 207-208.

²⁵ Prezime se u izvorima i literaturi kadšto nalazi pisano s jednim *p*.

²⁶ Usp. »Rettori«, n. dj. (22), 12; Novak, n. dj. (9) iz 1961, 268.

²⁷ »The database lists information on elections; it is not a list of who held office. [...] Thus, when using the database, it is always best to state that 'Marco Morosini **was elected** to an office' rather than 'Marco Morosini **held** an office' unless you have another source indicating that he actually took office.« Kohl, Mozzato i O'Connell, n. dj. (23), »User's Guide« (URL: <http://rulersofvenice.org/guide>, pristupljeno 15. prosinca 2018).

²⁸ Usp. Kohl, Mozzato i O'Connell, n. dj. (23), br. 44802, 44803, 44804.

²⁹ Usp. »Rettori«, n. dj. (22), 12; Novak, n. dj. (9) iz 1961, 268.

(*provveditore sopra camere*), a 1520. bio je rektor i providur Kotora.³⁰ Iz *Dnevnika* Marina Sanuda doznaje se da ga je Mletačka Republika imenovala za izvanrednoga providura za Omiš i Poljica; na toj je dužnosti bio 1509-1510.³¹ O Cappellovu djelovanju u samom gradu Splitu u povijesnim izvorima i literaturi nisam našao nikakvih podataka.

No Ivan Rozan nije jedini splitski pisac koji je hvalio Cappella: u dvjema svojim pjesmama opširne mu je panegirike ispisao Frane Božičević. Prva od njih (u Markovićevu izdanju br. 33) nosi naslov *In laudem Aloysii Capelli, praetoris Spalatensium dignissimi* (*U hvalu Alviza Cappella, predostojnoga kneza Splitskana*).³² Ispjevana je očito u prigodi Cappellova dolaska u Split, a u pohvali se, među uobičajenim općim mjestima, mogu odčitati i pjesnikova očekivanja da će on suzbiti pučke pretenzije i podržati lokalne patricije:

Nulla erit incerti lasciuia licentia uulgi:
 Supprimet affectus poena tremenda malos.
 (33,35-36)

Neće biti nikakve razuzdane drzovitosti nepouzdana puka:
 Zlohodne će namjere zaustaviti strašna kazna.

Ferrea cessistis, uenerunt aurea nobis
 Saecula, multiplici laude canenda mihi.
 Dum modo patricium decus, o ueneranda Capellae
 Gloria, sufficit dicere Musa rudis.
 (33,39-42)

Željezna vremena, nestala ste; došlo nam je zlatno doba,
 Koje mi valja opjevati mnogostrukom hvalom.
 Samo da nevješta Muza, o časna slavo roda Cappello,
 Uzmogne izreći patricijsku diku.

Druga pohvalnica Cappellu (u Markovićevu izdanju br. 46) nalazi se u odluljoj pjesmi (110 elegijskih distiha) upućenoj Francescu Renieru, sinu Giacoma Reniera, splitskoga kneza 1494-1497: *Ad Franciscum Raynerium de laudibus Aloysii Capelli, praetoris Spalatensis dignissimi* (*Francescu Renieru o hvalama Alviza Cappella, predostojnoga splitskoga kneza*).³³ U prvoj polovici pjesme Božičević najprije podsjeća Francesca na njihovo prijateljstvo iz dana kad je sin boravio s

³⁰ Svi podatci prema Kohl, Mozzato i O'Connell, n. dj. (23), s. v. Alvise Cappello (di Francesco).

³¹ Usp. Ivan Pivčević, *Povijest Poljica*, Split, 1921, 58-59; podatke o Cappelu on crpi iz *Dnevnika* Marina Sanuda, točnije iz ekscerpata objavljenih u *Arhivu za povjestnicu Jugoslavensku*, knjiga VI, ur. Ivan Kukuljević Sakcinski, u Mletcih, 1863, 321-364.

³² Usp. Božičević, n. dj. (14), 75.

³³ Usp. Božičević, n. dj. (14), 88-93. Da je Francesco Giacomov sin, vidi se iz sti-hova 17-20.

ocem u Splitu, a zatim se žali na osobne i javne nevolje; među ovim drugima ističe otmice, glad, sušu i neplodnost (69-104). O knezu Cappellu počinje govoriti tek od 108. stiha: ta druga polovica pjesme ispunjena je slavljenjem Cappellovih vrlina, napose njegova pravedna vladanja i brige za dobrobit grada. Među općenitim pohvalama razabiru se i konkretne zasluge: okolicu je oslobodio od razbojnika, njihove kolovođe pohvatao je i kaznio (161-174), pobrinuo se za opskrbu Splita živežom te tako spriječio pomor od gladi (185-190), pod njegovom vlašću Poljica su sačuvana od nevolje (195), Klis se želi uteći njegovoj zaštiti (196), Hrvati zovu Mlečane u pomoć (197-200).³⁴

Ostaje, nažalost, nepoznato kakav je bio Cappellov odnos prema pučanima, tj. je li i on nastavio politiku Bollanija i Mora. U nedostatku drugih podataka, a i kao svojevrsan kuriozitet, dodajem da je prema nekim pretpostavkama upravo Alviz Cappello iz Splita odnio antički Jupiterov kip koji se poslije čuvao u palači obitelji Cappello u Mlecima.³⁵

4. Marin Sanudo

Marin Sanudo mlađi (1466-1536), iz mletačke patricijske obitelji, član Velikog vijeća i Senata, autor je više djela o mletačkoj povijesti, među kojima se ističu *Le vite dei Dogi* (*Životi duždeva*) i glasoviti *Diarii* (*Dnevnici*), koji obuhvaćaju razdoblje od siječnja 1496. do rujna 1533. (objavljeni su između 1879. i 1903. u 58 svezaka). Kao bibliofil i kolekcionar stvorio je golemu privatnu biblioteku koja je 1516. sadržavala više od 2 800 svezaka, a do kraja njegova života narasla je na 6 500 svezaka rukopisa, inkunabula i drugih vrijednih izdanja. Aldo Manuzio već ju je 1498. (u svojem izdanju *Opera omnia* Angela Poliziana) opisao ovim riječima: *librorum omnis generis refertissima bibliotheca* («knjižnica prepuna svakovrsnih knjiga»), a postala je toliko slavnom da su je učeni ljudi pohodili kao jednu od mletačkih znamenitosti.³⁶

³⁴ O teškim prilikama Poljica usp. Pivčević, n. dj. (31); o nevoljama Klisa usp. Lovre Katić, »Veza primorske Dalmacije kroz kliški prolaz od prethistorije do pada Venecije«, *Starine JAZU*, knj. 51 (1962), 267-434 (326-332). Na ovom mjestu korisno je citirati njegov sažeti prikaz situacije: »Svijet je oko Klisa bio izbezumljen, mletački se podanici tuže na svoju vladu, a hrvatski na kralja, i svi se nadaju da će im biti bolje, ako promijene gospodara. Poljičani, da se izbave Mlečana, spremni su, da se podlože Turcima, a Klišani, da se odupru Turcima, misle kako bi se predali Mlecima« (397).

³⁵ Usp. Frane Bulić, »Car Dijoklecijan. Njegovo ime, njegova domovina i mjesto, gdje se je rodio; kada, gdje i kako je umro«, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 14 (1919), 1, 99-171 (146-147).

³⁶ Usp. Angela Caracciolo Aricò: »Introduzione«, u: Marin Sanudo il Giovane, *Le vite dei Dogi 1423-1474, I. tomo, 1423-1457*, predgovor, izdanje i bilješke A. Caracciolo Aricò, prijepis Chiara Frison, La Malcontenta, Venecija, 1999, VII-XXXIV (VII-VIII); ista, »Il terzo visitatore«, *Studi Veneziani*, 62 (2011), 375-418 (393-396); Matteo Melchiorre,

Joannes Rozanus Mag^o Marino Felicitate D.
 Solent Parthi ad reges suos et dnos accedere no datus
 manibus Cu igit^r certi nuntij copia natus essem Soceris
 ymo p^o mei Comestabilis incoertissimū obstentij
 sum sibi ad Magnificetia tua dare oratū culorū et
 hucādam hunc dazmo pretori nro d^ozo sane integre
 rimo qz qz i ista debe dicitur ut Brutū simulator
 opus est supprime adco ceta ē invidia fūmichū
 inqz mordax sui fūterca mag^o dnc (naqz tu solo
 has meas esse aliqd putare mgar) has meas huc
 bratūculas quātostrū qz sint proppietes et pleges
 noc astabas soluntū calami d^o lizarantū nec si
 alicubi dmi Hieronimi me plagiarū esse offendet
 Ille n^o mihi i hoc dicitū genete et cothurnū et
 petasos et estum suggestit. Vale et si tuo con
 silio ope aut opa socer monf ymo patz in
 pagendo meo negotio d^oti uellet fac tandem
 colligā penes simplicitate tua f^o fidem dicitur
 et comedatione nram no dulgare fuisse fcap
 Vale et dazmo patino tuo mo comē dare no
 d^o digneris quē optime dalaro cupio et dūcere
 Nostros amos Et Spalato die xxij^o m^oij 1504

Xtoigo
 Mag^o et g^oso d^o Marino Sanuto ordinū supicti
 dno suo collej: *Renot*

Slika 1. Pismo Ivana Rozana Marinu Sanudu mlađem,
 MS Marc. Lat. Cl. XIV, 246 (= 4683), f. 145v

146.

Ivan Rozana: In adiutu: Clari viri Augusti
Cappella Spalino vrbis primoris digni

Legimus de vobis prae: Clari viri Augusti illi Laodam
vni cuius sunt no nuntis prae tunc qd cum disciplina
conferantur: plura ludet qm inuoluntate: froua. casta,
pulsam, qm qm qm palatra. et qm id qm qd a propertio
meo lualit n. gaphit carata ostendit: qd qm puellas
tu marib. tolluntur hanc indicat qm qm qm: no qm illa s.
pauit m. i. m. ad aliquod libidinis oblectamentu id froua
que forsan ignavia uulgi: n. q. nasum rhinoceroti hunc qm
pauit qd in froua n. qm qm qm natu in marib. ipse
vna p. i. s. oblectamentu n. qm qm qm qd qm Augusti
no vni hoc of sepulchra uelut: n. bi. n. ludet n. p. n.
tardus uelut uelut n. qm qm qm qm qm: quod qm
ludici n. qm qm qm qm qm qm qm qm qm qm qm
quod qm qm qm qm qm qm qm qm qm qm qm qm
n. qm qm qm qm qm qm qm qm qm qm qm qm
ludet uti ludet: qm qm qm qm qm qm qm qm qm
qm qm qm qm qm qm qm qm qm qm qm qm
qm qm qm qm qm qm qm qm qm qm qm qm
qm qm qm qm qm qm qm qm qm qm qm qm
qm qm qm qm qm qm qm qm qm qm qm qm
qm qm qm qm qm qm qm qm qm qm qm qm
qm qm qm qm qm qm qm qm qm qm qm qm
qm qm qm qm qm qm qm qm qm qm qm qm
qm qm qm qm qm qm qm qm qm qm qm qm
qm qm qm qm qm qm qm qm qm qm qm qm
qm qm qm qm qm qm qm qm qm qm qm qm

Slika 2. Početak govora Ivana Rozana za kneza Alviza Cappella,
MS Marc. Lat. Cl. XIV, 246 (= 4683), f. 146r

Iz Rozanova popratnog pisma očito je da su se on i Sanudo poznavali otprilike, možda bili i u osobnom kontaktu. Tomu je vjerojatno pridonijela Rozanova politička zauzetost, koja kroničaru Mletačke Republike teško da je mogla promaknuti, no ne treba zaboraviti ni Sanudov interes za pisanu riječ. Ostaje nepoznato tko je bio Rozanov tast, komestabil (tj. zapovjednik čete), po kojemu on Sanudu šalje svoj govor i ujedno moli mletačkog uglednika da mu po potrebi bude pri ruci u poslu što ga za zeta treba obaviti u metropoli.

5. Rozanov govor u kontekstu ceremonijalnoga govorništva u Mletačkoj Republici

Rozanov govor zanimljiv je iz nekoliko razloga: posrijedi je dosad nepoznat tekst autora koji je i sam dosad bio nepoznat književnoj historiografiji; u žanrovskom pogledu riječ je o govoru *in adventu*, panegiriku u čast dolaska lokalnoga mletačkog kneza na dužnost. Po tome pripada u skupinu prigodnih, ceremonijalnih govora koji su bili važan dio mletačkih društvenih rituala, napose onoga državnog. Naime, s razvojem humanizma, tj. od prve polovice 15. st., najprije u Firenci, a zatim na čitavu Apeninskom poluotoku rađa se nova vrsta govorništva kojemu je svrha upravo u tome da uveliča javne – diplomatske, akademske, religijske, tj. općenito društvene – ceremonije. Uzor mu je klasično rimsko epideiktčko govorništvo, поближе najglasovitiji rimski govornik i teoretičar retorike Marko Tulije Ciceron. Vladajućim elitama takvo je govorništvo bilo snažno sredstvo osobnog i kolektivnog isticanja i simboličnog samopotvrđivanja, a svima onima koji su se htjeli uvrstiti među prestižne članove zajednice nužna je iskaznica na tom putu bila retorička, upravo govornička kompetencija. Ova je pak podrazumijevala humanističko obrazovanje temeljeno na studiranju klasika.³⁷

U Mletačkoj Republici osobito su važni bili govori vezani uz proglašenje novoga dužda ili dolazak novog odnosno odlazak starog lokalnog upravitelja (kneza). Prva je vrsta nazvana *orationes in creatione ducis*,³⁸ a drugu bismo mogli imenovati *orationes in adventu / in discessu praetoris*. Protokol je podrazumijevao

»Sanudo, Marino il Giovane«, *Dizionario Biografico degli Italiani*, Vol. 90 (2017); internet, pristupljeno 15. siječnja 2019.

³⁷ O ovim temama usp. Virginia Cox, »Rhetoric and Humanism in Quattrocento Venice«, *Renaissance Quarterly*, 56 (2003), 3, 652-694; Clémence Revest, »La naissance de l'humanisme comme mouvement au tournant du XVe siècle«, *Annales: Histoire, Sciences Sociales*, 68 (2013), 3, 665-696; ista, »Naissance du cicéronianisme et émergence de l'humanisme comme culture dominante: réflexions pour une histoire de la rhétorique humaniste comme pratique sociale«, *Mélanges de l'École française de Rome – Moyen Âge*, 125 (2013), 1, 219-257.

³⁸ Usp. Luka Špoljarić, »Power and Subversion in the Ducal Palace: Dalmatian Patrician Humanists and Congratulatory Orations to Newly Elected Doges«, u: *Neo-Latin Contexts in Croatia and Tyrol. Challenges, Prospects, Case Studies*, ur. Neven Jovanović *et al.*, Boehlau Verlag, Wien – Köln – Weimar, 2018, 81-104.

da svečanom proglašenju novog dužda prisustvuju predstavnici komuna pod mletačkom vlašću, od kojih se očekivalo da svoju odanost novom vladaru i *Serenissimi* potvrde biranim govorničkim nastupom. *Orationes in creatione ducis* dobro su poznata vrsta, bogato dokumentirana kad je riječ o govornicima koji potječu s mletačke *Terraferme*; sačuvani govori redovito potječu iz 16. st. i najčešće su sastavljeni na talijanskom.³⁹ No kad je riječ o poslanicima iz Dalmacije, podatci kojima smo donedavno raspolagali bili su vrlo škrti. Stanje se promijenilo zahvaljujući istraživanju Luke Špoljarića, koji je uspio identificirati sedam govora za novoizabranoga dužda koje su održali predstavnici dalmatinskih komuna. To su: Ambroz Mihetić u ime Šibenika (1458), Rafael Nassi u ime Zadra (1462), Jakov Andreis u ime Trogira (1462); anonimni poslanik (Ivan Kršava?) u ime Zadra (1472); Petar Andrijin Cega ili Pavao Petrov Andreis u ime Trogira 1472; Marko Cipiko ili Mate Chiudi u ime Trogira (1474), Marko Marulić u ime Splita (1474). Do danas su u rukopisnom prijepisu sačuvana samo dva – Mihetićevo i zadarskog anonimna.⁴⁰

Kad je riječ o drugoj vrsti, tj. o *orationes in adventu / in discessu praetoris*, podatci su kudikamo škrtiji, a građa još nije temeljito bibliografski ni studijski istražena.⁴¹ Ovdje navodim dostupna tiskana izdanja takvih govora:⁴²

Zaccaria Trevisan Stariji, *Orazione del capitano di Padova Zaccaria Trevisan in onore del suo successore Pietro Rimondo, verso la fine di marzo dell'anno 1407*, govor u povodu vlastita odlaska s dužnosti kapetana Padove, u čast svojemu nastupniku Pietru Arimondu, 1407. Objavljeno u: Percy Gothein, »Zaccaria Trevisan«, *Archivio Veneto*, 21 (1937), 1-59 (28-30).

Guarino Veronese, *Laudatio in praeclaros viros Zachariam et Albanum Venetiarum cives*, govor u povodu odlaska s dužnosti Zaccarije Trevisana starijeg i dolaska Albana Badoera kao potestata Verone, 1409. Objavljeno u: R. Sabbadini, *La scuola e gli studi di Guarino Guarini Veronese*, Catania, 1896, 170-172.

Guarino Veronese, *Pro(h)emium in municipales Vincentinorum leges* [naslov u rukopisu], elogij Francesca Barbara, potestata Vicenze na odlasku s dužnosti, 1425. Objavljeno pod naslovom *Liber primus. Incipiunt Statuta communis Vincentiae*, u: *Statuta communis Vincentiae*, Venetiis, per Simonem Papiensem dictum Biuilaquam, 1499, f. 1-1v.

³⁹ Dostupni su u tiskanim antologijama: *Delle Orationi recitate a principi di Venetia nella loro creatione da gli ambasciatori di diverse città*, prir. Francesco Sansovino, Venecija, 1562; *Scelta delle orationi fatte nella creatione del Seren.mo prencipe di Vinegia Pasqual Cicogna*, prir. Agostino Michele, Venecija, 1587.

⁴⁰ Usp. Špoljarić, n. dj. (38), 91-92.

⁴¹ Jedini poznat mi rad koji bi trebao sadržavati sustavniju obradbu tog područja još nije objavljen tiskom; dostupan je samo kao sažetak izlaganja na znanstvenom skupu; usp. Clémence Revest, »Humanistic Oratory and Venetian Power in the Terraferma Cities (ca. 1400–50)«, *The 63rd Annual Meeting of the Renaissance Society of America*, Chicago, 30 March – 1 April 2017; internet, pristupljeno 15. siječnja 2019.

⁴² Na ovom popisu najsrdačnije zahvaljujem kolegici Clémence Revest, koja ga je ljubazno priopćila posredovanjem Luke Špoljarića.

Oratio Gasparini Pergamensis: De laudibus praetoris urbani in suo discessu, govor Gasparina Barzizze u povodu odlaska s dužnosti Marca Giustiniana, prvoga mletačkoga rektora Bergama, 1428. Objavljeno u: Giovanni Cremaschi, »Ignoto discorso politico di Gasparino Barzizza«, *Bergomum; studi di letteratura, storia e arte*, 50 (1956), 4, 1-10 (8-10).

Giovanni da Spilimbergo, elogij Marca Dandola, upravitelja u Patria del Friuli, 1429. (*Prooemium u Constitutiones patriae Foriulii*). Objavljeno u: Laura Casarsa, »Giovanni da Spilimbergo e l'elogio di Marco Dandolo«, *Metodi e ricerche: rivista di studi regionali*, 17 (1998), 2, 51-62 (57-59).

Gasparino Barzizza, *Oratio in accessum novi praetoris*, govor u povodu nastupa Francesca Barbara na dužnost potestata Bergama, 1430. Objavljeno u: Maria Pia Tremolada, »Oratio Gasparini Pergomensis in accessum novi pretoris'. L'ignota orazione di Gasparino Barzizza per l'insediamento di Francesco Barbaro nella carica di pretore di Bergamo. (Agosto 1430)«, *Libri e documenti: Archivio Storico Civico e Biblioteca Trivulziana*, 14 (1989), 78-80.

Sličan je, iako se ne odnosi na gradskoga kneza: Ambrogio Avogadro, *Oratio Ambrosii Advocati juris-consulti nomine populi Brixienis, cum Vexillum, ac Belli decora Francisco Barbaro extra ordinem... donata sunt*, govor u povodu odlaska Francesca Barbara, kapetana Brescye, 1440; objavljeno u: Evangelistae Manelmi Vicentini *Commentariolum de quibusdam gestis in bello Gallico ill. v. Francisci Barbari, praefecti praesidii Brixiae, seu, De obsidione Brixiae ann. MCCCCXXXVIII*, Brixiae, Typis Joannis-Mariae Ricciardi, 1728, 66-68.

Iz popisa je razvidno da su svi ti govori održani na području mletačkoga kopnenog posjeda i da nijedan nije mlađi od 1440. Nedostatna istraženost građe nuka na oprez u zaključcima, no možda bi se tako malen broj i ograničen vremenski raspon njihova nastanka mogao povezati s deklariranom nesklonošću središnje vlasti prema javnim nastupima u kojima se slavi lokalni mletački dužnosnik. Prigodu za takve pohvale pružale su upravo svečanosti u povodu dolaska novoga kneza (ili odlaska staroga), pri čemu je komunalni ritual u prekomorskim posjedima bio sličan onom na *Terrafermi*: uključivao je doček novog upravitelja, procesiju građana i pripadnika lokalnih elita, primopredaju znakova vlasti, svečanu misu u katedrali i izjavu vjernosti.⁴³

Mletačka vlast nastojala je da se knez na području svoje uprave percipira kao simbolički predstavnik samoga dužda ili kolektivne mletačke vlasti, pri čemu je njegova osoba trebala ostati u drugom planu Stoga je nakon 1425. bilo strogo zabranjeno organizirati svečane dočeke i držati počasne govore, a čitava smjena dužnosnika trebala se sastojati u tome da stari i novi knez izreknu kratke, jednostavne formule primopredaje. *Desetorica* su zabranu ponovila 1458, izričito zahtijevajući od novoga kneza da sam ne drži nikakav govor i da ne dopusti ni

⁴³ Usp. Monique O'Connell, *Men of Empire: Power and Negotiation in Venice's Maritime State*, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2009, 59-61 (poglavlje naslovljeno »Ritual and Public Space«).

svečani skup građana ni govore u čast dužnosnika na dolasku ili na odlasku.⁴⁴ Već i taj podatak, kao i fragmentarno sačuvana evidencija, ukazuju na to da se zabrana vrlo često ignorirala, tj. da su i knezovi i njihovi podanici nastavili održavati svečane govore u prigodi primopredaje vlasti.⁴⁵

Kako smo vidjeli, postoje sačuvani primjerci govora za knezove održanih na mletačkim kopnenim područjima, ali dosad nije bio poznat nijedan takav govor iz koje dalmatinske komune. Rozanov govor vrijedan je već zbog te svoje jedinstvenosti, a dodatnu mu zanimljivost daje činjenica da govornik nije patricij, nego građanin-pučanin. Iako nije moguće sa sigurnošću kazati da je Rozan svoj govor uistinu održao, iz teksta je posve očito da je napisan s namjerom da se izgovori javno, pred novim knezom, u sklopu svečanoga njegovoga dočeka, u nazočnosti nadbiskupa i okupljenoga mnoštva.

No ne treba zaboraviti da je Rozanov govor književni tekst te da zaslužuje proučavanje upravo iz te perspektive. Sadržaj i struktura govora te biblijske, patrističke i klasične referencije kojima je gusto ispunjen legitimiraju Rozana kao humanistički obrazovana autora. Zamjetna je ostenativna autorova potreba da se iskaže raznovrsnom učenošću: na malom tekstovnom prostoru citira niz grčkih i rimskih te ranokršćanskih pisaca (Platon, Diodor Sicilski, Plutarh, Ciceron, Katul, Vergilije, Horacije, Livije, Propercije, Ovidije, Seneka, Plinije Stariji, Marcijal, Juvenal, sv. Jeronim, [Pseudo-]Augustin itd.); obilno navodi Bibliju; spominje manje poznate realije antičkog svijeta, uvodi mitološke i astronomske aluzije;⁴⁶ služi se rijetkim riječima (koje su očito dio njegove potrebe za intelektualnim isticanjem, bez obzira na to što ih često piše nepravilno; npr. *creper* 11, *dactilotheca* 12, *lentisco* 3, *mnemosomum* 13, *strumosus* 2 itd.). Pozornost privlači i Rozanovo programatsko pozivanje (u pismu Sanudu) na sv. Jeronima kao na književni uzor, koje u prvi čas, s obzirom na žanr epideiktičkoga govora, može čitatelja zbuniti.⁴⁷ Napose je pak zanimljiva činjenica da je splitski govornik očito poznavao djela Francesca Filelfa (1398-1481), jednog od najslavnijih humanista talijanskoga *quattrocenta*, o čijim se odjecima na ovoj strani Jadrana znade vrlo malo.⁴⁸ Dakako, bit će potrebno Rozanov panegirik *in adventu* smjestiti u žanrovski kontekst prigodnoga govorništva u Mletačkoj Republici, pri čemu će osobito korisna biti

⁴⁴ Usp. O'Connell, *ibid.*, 59

⁴⁵ Usp. Monique O'Connell, »The Multiple Meanings of Ritual: Orations and the Tensions of Venetian Empire«, u: *Rituals of Politics and Culture in Early Modern Europe: Essays in Honour of Edward Muir*, ur. Mark Jurdjević i Rolf Strøm-Olsen, Centre for Reformation and Renaissance Studies, Toronto, 2016, 91-110.

⁴⁶ O svemu tome vidi u bilješkama uz izdanje u prilogu.

⁴⁷ Za objašnjenje koje mi se čini uvjerljivim usp. bilj. 6 uz hrvatski prijevod u prilogu.

⁴⁸ Na jedan Filelfov trag kod Rozana upozorio me je Neven Jovanović, kojemu ovdje srdačno zahvaljujem. Nakon toga pronašao sam ih još nekoliko; svi su zabilježeni u bilješka-ma uz izdanje i prijevod. Za pregled Filelfovih veza s Dalmacijom (u njega Rozan, dakako, još nije mogao biti uključen) usp. Jeroen De Keyser: »Dalmatia and Dalmatian Connections in the *Epistolarium* of Francesco Filelfo«, CM XXVII (2018), 75-100.

usporedba s govorima *in adventu / in discessu praetoris* te uvid u to koliko je Rozan usvojio tada sveprisutni ciceronovski retorički model.

Sve te zadaće ostaju ipak izvan okvira ovog rada, kojemu je glavna svrha da posluži kao uvod prvom izdanju govora za Alviza Cappella. Njime se Ivan Rozan pojavljuje pred nama kao novo, dosad potpuno nepoznato ime splitskoga, pa onda i hrvatskoga humanizma.

6. Načela ovog izdanja

Ovo je *editio princeps* Rozanova pisma i govora. Predložak joj je jedini, već spomenuti rukopis, koji se čuva u mletačkoj Marciani pod signaturom Lat. Cl. XIV 246 (= 4683), na folijima 145v-150r.

Budući da predložak smatram (djelomičnim) autografom, u izdanju sam zadržao Rozanovu neklasičnu ortografiju sa svim njezinim nedosljednostima. Od mnoštva primjera odabirem samo nekoliko. Neklasična ortografija: *pēnis* (umj. *pennis*) 3, *penam* 2, *ymaginem* 2, *nimpha* 9, *consumatissimum* 1, *dirrigis* 6 (*ter*); *mīrre* 3, *pangratium* 1, *mnmosomum* 13, *Fabritius* 8, *Ponpiliūm* 9, *Ponpei* 12, *Tyresiam* 9, *Calcanta* 9 itd. Vlastite nedosljednosti: *archiprēsule* 3 : *archipresulem* 12 : *presul* 1; *prētor(-) tit.*, 1, 3, 9 : *pretor(-)* 2, 5, 12, 13; *tuę nobilissimę familie* 4; *felic-* 5 : *foelic-* 9, 11 (*bis*) : *fēlic-* 3, 10 itd. Ispravke sam unosio samo kod očiglednih omaški i ondje gdje je to bilo potrebno radi razumljivosti teksta.

Upravo zbog takvih svojstava autografa, tj. zbog nemogućnosti da se utvrdi Rozanov *usus scribendi*, tekst posvetne poslanice nisam uspostavio prema pretpostavljenom autorskom zapisu, nego sam i nju dao onako kako se nalazi u rukopisu, intervenirajući samo ondje gdje je bilo nužno. Jedina neoznačena intervencija u poslanici sastoji se u tome što sam minuskulno inicijalno *v* uvijek pisao kao *u* (npr. *vacuis* > *uacuis*, *vrbe* > *urbe*).

U latinskom tekstu kratice su razriješene bez zagrada, a interpunkcija i uporaba velikih slova usklađene su s današnjim uzusom; unesena je i podjela na obročene paragrafe. Priređivačke intervencije u tekstu omeđene su uobičajenim zagradama: [...] označuje tekstni višak, a <...> tekstni manjak.

Bilješke ispod latinskoga teksta sadrže tekstološki aparat (otisnut podebljanim slogom) i aparat izvora (običnim kurzivom); na nekoliko mjesta dodan je (također običnim kurzivom) i realni komentar, i to radi identifikacije povijesnih osoba te jednom radi objašnjenja mitološko-astronomsko-kalendarske aluzije.

Bilješke uz prijevod ponavljaju identifikacije citata i aluzija, ali uz njih je pridodan opširniji realni komentar.

Iz tehničkih razloga razne vrste bilježaka nije bilo moguće odvojiti u zasebne skupine.

Na korisnim savjetima u priređivanju teksta i prijevodu zahvaljujem Nevenu Jovanoviću, Branku Joziću, Darku Novakoviću, Vladi Rezaru i Luki Špoljariću. Dakako, svi eventualni propusti ostaju samo moji.

/145v/ **Ioannes Rosanus magnifico Marino¹ felicitatem dicit**

1 Solent Parthi ad reges suos et dominos accedere non uacuis manibus. Cum igitur certi nuncii copiam nactus essem soceris,² ymo patris mei, comestabilis meritissimi,³ obstrictus sum sibi ad magnificentiam tuam dare oratiunculam dedicandam huic clarissimo pretori nostro, uiro sane integerrimo, quamquam in ista urbe uirtutem uelut Bruti simulationes opus est suppressere,⁴ adeo ceca est inuidia – inuidia, inquam, mordax sui.⁵ Interea, magnifice domine (namque tu sol<e>s has meas esse aliquid putare nugas),⁶ has meas lucubrationes, qualescumque sint, prospicies et perleges, nec ascribas uolantis calami deliramentis, nec si alicubi diui Hieronimi me plagiarium esse offendes: ille enim mihi in hoc dicendi genere et cothurnum et petasos et estrum suggerit.

2 Vale, et si tuo consilio, ope aut opera socer meus, ymo pater, in peragendo meo negotio uti uellet, fac tandem intelligam penes simplicitatem tuam fidem,⁷ uirtutem et commendationem nostram non uulgarem fuisse.

Iterum uale et clarissimo patruo tuo⁸ me commendare non dedigneris, quem optime ualere cupio et uiuere Nestoris annos.⁹

Ex Spalato, die XXIII Maii 1504.

Ex tergo:

Magnifico et generoso domino Marino Sanuto, ordinum sapienti, domino suo collendissimo, Venetiis.

¹ *i. e. Marino Sanuto iuniori (1466-1536)*

² **soceris] ita**

³ **corr. ex incertissimi**

⁴ *cf. Cic. Brut. 53; Liv. 1,56*

⁵ *cf. Hier. Ep. 45,4*

⁶ *cf. Catull. 1,3-4*

⁷ **ante fidem ipse s... cancellavit**

⁸ *i. e. Francisco Sanuto*

⁹ *uiuere... annos] cf. Mart. 11,56,13*

Ivan Rozan želi sreću uzvišenomu Marinu¹

Običaj je kod Parta da pred svoje kraljeve i gospodare ne izlaze praznih ruku. Kad mi se dakle ukazala prilika da za pouzdana glasnika imam svojeg tasta, da ne kažem oca, prezaslužnoga komestabila,² osjetih obvezu da mu za tvoju uzvišenost predam malen govor posvećen ovom našem preslavnom knezu, čovjeku doista besprijeekorna poštenja – premda u tom tvojemu gradu vrline valja prikrivati kao što je Brut hinio glupost;³ toliko je zavist slijepa – zavist, velim, što izjeda samu sebe.⁴ Ti međutim, uzvišeni gospodine (jer ti za ove moje trice držiš da nešto vrijede),⁵ pregledaj i pročitaj ovo moje djelce, kakvo god bilo, i nemoj ga ubrojiti među nabrzinu napisane ludorije, pa ni onda ako nađeš da sam negdje potkradao sv. Jeronima: tà on meni u ovoj vrsti govorenja pruža i koturn, i šešir, i nadahnuće.⁶ 1

Budi pozdravljen, a ako bi ti se moj tast, da ne kažem otac, u obavljanju mogega posla želio obratiti radi savjeta ili djelatne pomoći, daj da konačno shvatim kako ti, kojeg resi čestitost, nisi moju vjernost, vrlinu i valjanost doživio kao nešto sasvim obično i svakodnevno. 2

Još jednom budi pozdravljen i nemoj otkloniti molbu da me preporučiš svojemu preslavnom stricu,⁷ kojemu želim da ga prati dobro zdravlje i da doživi Nestorove godine.⁸

U Splitu, dne 23. svibnja 1504.

Na poleđini:

Uzvišenom i plemenitom gospodinu Marinu Sanudu, članu Vijeća mudrih, svojemu prepoštovanomu gospodinu, Venecija.

¹ Odnosi se na Marina Sanuda Mlađega (1466-1536), službenoga kroničara Mletačke Republike, pisca glasovitih dnevnika (*Diarii*) i bibliofila.

² Komestabil (*comestabilis, con/n/estabile, contestabile*) bio je zapovjednik čete (obično oko 25-50 ljudi).

³ Lucije Junije Brut, nećak posljednjeg rimskoga kralja Tarkvinija Ohologa i utemeljitelj rimske republike, pretvarao se da je glup kako ne bi stradao od ruke okrutnoga strica; nadimak *Brutus* znači tup, glup. Usp. Cic. *Brut.* 53; Liv. 1,56.

⁴ Usp. Hier. *Ep.* 45,4.

⁵ Usp. Catull. 1,3-4.

⁶ Ovdje Rozan zacijelo misli na Jeronimove enkomijske, što se nalaze u više njegovih pisama; usp. npr. Hier. *Ep.* 24, 60, 77, 79, 108.

⁷ Odnosi se na Francesca Sanuda, brata Marinova oca Leonarda.

⁸ Usp. Mart. 11,56,13.

**/146r/ Ioannes Rosanus in aduentu clarissimi uiri Aloysii Capello,¹⁰
Spalatine urbis p̄toris dignissimi**

- 1 Legimus, reuerendissime presul,¹¹ clarissime p̄tor, Lycurgum illum Lacedemonium, uirum sane non minus grauissimum quam omnium disciplinarum consumatissimum, plura ludorum genera inuenisse: Troium, c̄stum, pilum, pangratiū,¹² palestram et c̄tera id genus, quę a Propertio meo luculenter et graphice exarata offendimus.¹³ Quibus etiam puellas cum maribus collectari haud indecens esse constituit; non quod ille sapientissimus uir ad aliquod libidinis oblectamentum id faceret (ut forsā ignauum uulguſ et qui nasum rhinocerotis habent¹⁴ existimant), sed, cum femine eiusdem sint nature cum maribus, isdem etiam studiis ob euitandam imprimis ignauiam, quę teste Augustino uiui hominis est sepultura,¹⁵ uterentur. In his enim ludis, ut Plutarchus tradit, uerecundia aderat, petulantia aberat.¹⁶ Quod genus ludicri etiam Plato, philosophorum deus, in libris de legibus et re publica sumopere approbat.¹⁷
- 2 Quorsum ista tam longo repetita ellogio et forsā nonnullis strumoso? Si in antiquorum spectaculis his ludis uti licebat, quanto minus mihi [haud] temerarium esse debet hanc meam oratiunculam in hoc festiuissimo tempore, in hac candidissima luce, ante tantam ciuium coronam more patrio consumere? Nec uereor <in> capitalem penam iuxta Alexandri Macedonis edictum incidisse si ego, nec Apelles nec Lysippus, tanti hominis ymaginem **/146v/** effigiare presumpserim.¹⁸ Dicturus enim sum de tuis amplissimis laudibus, clarissime p̄tor, de nostro omnium in te animo ac singulari quadam exultatione.
- 3 Cum primum apud nos increbuisse te in isto munere assumptum fuisse, omnes isti tui dilectissimi ciues tanta animi uoluptate affecti fuerunt quod, si in illa (quę tota fuit rationis et mere simplicitatis) summum bonum extitisset, nos

¹⁰ *Aloysius Capellus* (? - post 1520) fuit p̄tor (i. e. comes et capitaneus) urbis Spalati 1504-1507.

¹¹ *Bernardus II Zanne* (ca. 1450-1517) fuit archiepiscopus Spalatensis 1503-1514.

¹² **pro pancratiū**

¹³ cf. *Prop.* 3,14

¹⁴ cf. *Mart.* 1,3,6

¹⁵ cf. *Ps.-Aug. Sermones ad fratres in eremo commorantes. Sermo 17: De uigilatione et otiositate uitanda; Sen. Ep.* 82,3

¹⁶ cf. *Plut. Lyc.* 14

¹⁷ cf. *Pl. Leg.* 832d-834d; *Resp.* 452a-b; 457a

¹⁸ cf. *Hor. Ep.* 2,1,237-241; *Plin. HN* 7,125; 37,8

Govor Ivana Rozana u prigodi dolaska preslavnoga muža Alviza Cappella,⁹ vrlo dostojnoga kneza grada Splita

Čitali smo, preuzvišeni biskupe¹⁰ i preslavni kneže, da je onaj slavni 1
Lakedemonjanin Likurg, čovjek koji se jednako isticao dostojanstvom i dubokom
učenošću, izumio više vrsta igara: Troju,¹¹ šakanje s remenjem, loptanje,
pankratij,¹² hrvanje i ine takve stvari, što ih nalazimo sjajno i slikovito zabilježene
u mojega Propercija.¹³ Odredio je kako nije nepristojno da se u njima i djevojke
bore s muškarcima; no taj premudri čovjek nije to učinio radi nekakva uživanja u
putenim nasladama (kao što možda misli besposleni puk i oni u kojih je nos kao
u nosoroga),¹⁴ nego zato da bi žene, budući da imaju istu prirodu kao i muškarci,
ujedno gajile i ista nastojanja, i to ponajprije radi izbjegavanja lijenosti, koja je,
po svjedočanstvu Augustinovu, pokop živa čovjeka.¹⁵ Te je naime igre, kako piše
Plutarh, pratila čednost, a daleko je od njih bila raskalašenost.¹⁶ Čak i Platon, bog
među filozofima, u svojim knjigama o zakonima i o državi veoma odobrava tu
vrstu zabave.¹⁷

Kamo smjera ta tako izdaleka započeta, za neke možda i prenapuhana po- 2
hvala? Ako je takve igre bilo dopušteno održavati na priredbama u starini, koliko
onda mora biti razložitije da ja u ovoj svečanoj prigodi, za ovako vedra sunčanog
dana, pred tolikim skupom građana, po običaju predaka izložim ovaj svoj mali
govor? I ne bojim se pritom da ću, prema ediktu Aleksandra Velikoga, zaslužiti
smrtnu kaznu ako se usudim, premda nisam ni Apel ni Lizip, prikazati lik tako
znamenita čovjeka.¹⁸ Moja je naime nakana, preslavni kneže, govoriti o tvojim
sjajnim zaslugama, o naklonosti što je svi mi prema tebi osjećamo i o našem
takoreći jedinstvenom oduševljenju.

Čim se kod nas proširio glas da si određen za ovu dužnost, sve je tvoje 3
ljubljene građane obuzelo tako veliko veselje (koje je u cijelosti poteklo iz razuma
i čiste prostodušnosti) da bismo se, kad bi se u njemu sastojalo ono najveće dobro,

⁹ Alviz Cap(p)ello (? – nakon 1520) bio je splitski knez 1504-1507.

¹⁰ Odnosi se na Bernarda Zanu (oko 1450-1517), koji je bio splitski nadbiskup 1503-1514.

¹¹ Troja ili igra Troje (*Troia, ludus Troianus, ludus Troius, ludus Troiae*) rimska je jahačka igra u kojoj sudionici simuliraju borbu.

¹² Pankratij je atletsko natjecanje koje uključuje šakanje i hrvanje.

¹³ Usp. Prop. 3,14.

¹⁴ Usp. Mart. 1,3,6.

¹⁵ Usp. Ps.-Aug. *Sermones ad fratres in eremo commorantes. Sermo 17: De vigiliatone et otiositate vitanda*. Pseudo-Agustin tu se poziva na riječi »onoga poganina koji je bio predragi prijatelj svetog Apostola« (tj. Pavla) – pri čemu dakako misli na Seneku Mlađega (usp. Sen. *Ep.* 82,3).

¹⁶ Usp. Plut. *Lyc.* 14.

¹⁷ Usp. Pl. *Leg.* 832d-834d; *Resp.* 452a-b; 457a.

¹⁸ Usp. Hor. *Ep.* 2,1,237-241; Plin. *HN* 7,125; 37,8.

omnes felices ac beatos esse existimaremus. Effluxit enim cor nostrum, gaudis fuit animus, exultauerunt viscera, gestierunt affectus, ut pote quod talem ac tantum pretorem nacti essemus, iustissimum, prudentissimum, sapientissimum, integerrimum! Quod si nobis omnibus, et pueris etiam, qui nondum ere lauantur.¹⁹ illo tunc coram ostendere licuisset uel translationem Abacuc ad Danielelem, uel Philippi ad eunucum,²⁰ uel, ut poetice loquar, Dedaleis aut Persei pen<n>is,²¹ partes nostras nullis tempestatum anfractibus, nullis procellarum fragoribus, nullo uentorum turbine obeundas destituis<s>emus. Quae omnia pro uirili parte reposuimus, dum in aduentu tuo, pretor, <in> dies era tinnitibus, aera tormentis fatigauimus, cum isto nostro reuerendissimo archipretule omnes tibi obuiam sur<r>eximus, aras deorum lentiscentibus²² sertis redimi<i>mus, templa lauro et redolentibus flosculis instaurauimus, thuris et mirrae et ceterorum aromatum odore im/147r/pleuimus (non enim Deus diligit nisi bona, ualde bona, ut in Scripturis de finibus bonis, ualde bonis legimus),²³ cum presertim nobis non ecatumbe, non statum cerimoniam, non Quinquatria, non itidem ludi Isthmici, non Olimpiaci, non Terapneii suppetant, quibus te ac tuum aduentum merito prosequi deberemus.

4 Venisti tandem: *quae te tam leta tulerunt secula, qui talem tanti genere parentes?*²⁴ Quid igitur primum, quid medium, quid ultimum dicam? An de tua nobilissima familia et parentum²⁵ titulis sumam exordia? An de tuis amplissimis uirtutibus, an de nostra singulari congratulatione? Nam si de maiorum tuorum laudibus omnia congrua dicere uolueris, adulari putabor; si quaedam subtraxeris (ne incredibilia uideantur), illis damnum mea faciet uerecundia. Huiusce igitur Eleusini²⁶ maris <me> credere fragoribus desistam:²⁷ ad te ueniam, de te mihi sermo habendus sit.

¹⁹ et pueris... lauantur] cf. *Iuv. 2,152*

²⁰ Abacuc... eunucum] cf. *Hier. Ep. 3,1 (Dn 14,33-38; Act 8,26-40)*

²¹ Dedaleis aut Persei pen<n>is] cf. *Ov. Met. 8,183 sqq.; 4,621 sqq.*

²² **pro lentiscentibus**

²³ cf. *Gn 1,4.10.12.18.21.25.31*

²⁴ *Verg. Aen. 1,605-606, ubi: ...tanti talem...*

²⁵ **ipse corr. ex maiorum**

²⁶ **pro Euxini** (cf. *Ov. Trist. 4,4,55-58*)

²⁷ cf. *Hier. Ep. 1,2*

svi smatrali sretnima i blaženima. Tã razgalilo se srce naše, uzradovala se duša, od veselja se potresla utroba, razigrala se čuvstva, jer dobismo tako znamenita i tako izvrsna kneza, nadasve pravedna, razborita, mudra i čestita! Pa kad bi nam svima, čak i djeci koja još ne plaćaju ulaz u kupalište,¹⁹ bilo moguće u njegovoj nazočnosti prikazati bilo prijenos Habakukov k Danielu ili Filipov k eunuhu,²⁰ ili, da se izrazim pjesnički, let na krilima Dedalovim ili Perzejevim,²¹ nikakve nas vremenske nepogode, nikakve olujne grmljavine, nikakav vihorni vjetar ne bi natjerao da odustanemo od igranja svojih uloga. Sve smo to u skladu sa svojim snagama zamijenili time što smo u povodu tvojega dolaska, kneže, svaki dan mjed izmarali zvonjavom, a zrak pucnjavom topova, s ovim našim preuzvišenim nadbiskupom svi smo ustali da te dočekamo, žrtvenike bogova okitili smo savitljivim girlandama, hramove smo uresili lovorovim vijencima i mirisnim cvjetičima, ispunili ih kadom tamjana, mirhe i drugih miomirisa (jer Bogu je milo samo ono što je dobro, veoma dobro, kako u Pismima čitamo o dobrim, veoma dobrim dovršetcima),²² osobito budući da mi nemamo na raspolaganju ni hekatombe, ni ustaljene obrede, ni Kvinkvatre, ni Istamske, Olimpijske ili Terapnejske igre,²³ kojima bismo tebe i tvoj dolazak morali s razlogom popratiti.

Napokon si došao: o sretno li doba što tebe porodi, dični li mati i otac takova 4
sina!²⁴ Što dakle da kažem kao prvo, što u sredini, što li na kraju? Da započnem od tvoje plemenite obitelji i od naslova što ih nose tvoji roditelji? Ili od tvojih presjajnih vrlina, ili od naše posebne čestitke? Jer odlučim li o zaslugama tvojih predaka kazati sve kako se priliči, mislit će se da se dodvoravam; ako što izostavim (da se ne bi činilo nevjerovatnim), moja će im suzdržanost nanijeti štetu. Stoga se neću povjeriti tom olujnom Eleuzinskom²⁵ moru: prijeći ću na tebe, valja mi o tebi govoriti.

¹⁹ Tj. malena djeca, koja su u javna kupališta u starom Rimu ulazila bez plaćanja; usp. Iuv. 2,152.

²⁰ Usp. Hier. *Ep.* 3,1 (Dn 14,33-38; Dj 8,26-40).

²¹ Usp. *Ov. Met.* 8,183 i slj.; 4,621 i slj.

²² Usp. *Post* 1,4.10.12.18.21.25.31

²³ Hekatombama su se u antici zvale žrtve od stotinu goveda; općenito: velike žrtve. Kvinkvatre, odnosno Velike kvinkvatre (od *quinquatus*: peti dan nakon Ida u ožujku, tj. 19. III), u Rimu su bile svetkovine u čast božice Minerve; slavili su ih obrtnici, učenici i učitelji, glumci, pisci i dr. Istamske igre bile su najznačajnije natjecanje u antičkoj Grčkoj nakon Olimpijskih igara; održavale su se u Istmu kraj Korinta svake druge godine, a bile su posvećene Posejdonu; u početku su obuhvaćale natjecanja u atletici i utrckama konjskih zaprega, poslije i u pjesništvu i glazbi. Olimpijske igre bile su svegrčke igre koje su se održavale svake četvrte godine u slavu boga Zeusa, u grčkom svetištu Olimpiji na Peloponezu. Terapnejske igre pjesnički je naziv (prema malom gradu *Therapnae* u Lakoniji) za spartanske igre; na njima su smjele sudjelovati i žene, i to boreći se na grčki način, bez odjeće.

²⁴ Usp. Verg. *Aen.* 1,605-606.

²⁵ Eleuzinskog: pogrešno umjesto »Euksinskog«, tj. Crnog mora. U antici je Crno more bilo na glasu kao opasno za plovidbu zbog snažnih vjetrova i visokih valova (usp. npr. *Ov. Trist.* 4,4,55-58). Za izraz usp. Hier. *Ep.* 1,2.

- 5 Video te, clarissime pretor, bonis auibus, meliori omine, optima temporis oportunitate aduenisse, quo uidelicet augustissimum sydus supremo Ioui et dilectissime suę rapinę dicatum dominatur,²⁸ quo uniuersus orbis nouis uiribus decoratur, aeris temperie, stellarum clementia, uentorum lenitate, maris tranquillitate, arborum proceritate, herbarum luxurie, florum odore, aquarum susurro, auium concentibus, quę omnia nobis tecum uel media hyeme arriderent arridebuntque: uidimus enim in tuo felicissimo aduentu tantam rerum copiam affluxisse quanta non Romanis cum regis Porsene bona uendebantur,²⁹ non /147v/ Syculis ad aram Palici³⁰ forsā in omnibus³¹ affluerant.
- 6 Iustitiam, quam in cęlum migrasse tradunt,³² te comitatam fuisse arbitramur. Illa tibi in omnibus faculas suggerit quales nec Cęres in raptu Proserpinę,³³ illam tu diligis, illam amplecteris,³⁴ illam foues, ab illa numquam recedis. Legisti enim Egiptios oculum pro iustitia pingere consueuisse,³⁵ quasi pro nobiliore parte corporis et iustitię uigilantissimo custode; unde poete fabulantur Argum illum totum oculatum fuisse, iustitia silicet³⁶ plenum. Aristides non alia de re iure optimus dicitur nisi quod iustissimus haberetur.³⁷ Oculum igitur iustitię dirrigis dum nulla personarum acceptatione, nullis precibus, nullo odio, nullo timore, nullo amore deflecteris, sed obturatis auribus, ut alter Vlyxes ad cantus Syrenarum, omnia pertransis, repellis, suppeditas. Caueant a te assentatores, qui nisi eo confluunt ubi plurimum tum temerarię³⁸ fortunę, tum leuitatis odorauerint; caueant a te susurrone, genus omnium pessimum, caueant, inquam, tamquam nauetę a saxo Ceraunio. *Susurro enim et bilinguis maledictus*, ut inquit Ecclesiastes,³⁹ *multos*

²⁸ *Ursa Maior (i. e. Callisto nympha ob iram Iunonis ursa facta et a Ioue inter sidera relata), quae mense Maio summum caelum tenet. Aloysius autem Capellus Spalatum aduenit die 13. mensis Maii A. D. 1504.*

²⁹ *cf. Liv. 2,14*

³⁰ *cf. Verg. Aen. 9,585*

³¹ **corr. ex forsani(n)o(mn)ib(us)**

³² *cf. Ov. Met. 1,150*

³³ *cf. Claud. Rapt. Pros. 3,392 sqq.*

³⁴ **ante amplecteris ipse foues cancellauit**

³⁵ *cf. Diod. Sic. 3,4,3*

³⁶ **pro scilicet**

³⁷ *cf. Plut. Arist. 6; Cic. Sest. 141*

³⁸ **corr. ex temerę**

³⁹ **pro Ecclesiasticus (i. e. Liber Iesu filii Sirach)**

Vidim, preslavni kneže, da si došao uz dobre najave, uz još bolje znamenje i u 5
 ponajbolje vrijeme – ono, naime, kada gospoduje najuzvišeniye zviježđe, posvećeno
 višnjemu Jupiteru i najmilijemu njegovu plijenu,²⁶ kada se sav svijet zaodijeva
 uresom nove snage, toplinom uzduha, milostivošću zvijezda, blagošću vjetrova,
 utihom mora, vitkošću stabala, bujnošću trave, mirisom cvijeća, žuborom voda,
 pjevanjem ptica; no s tvojom prisutnošću nama bi se sve to tako ugodno zbivalo
 i zbivat će se i usred zime: tã vidimo da je s tvojim blagoslovljenim dolaskom
 prispjelo toliko izobilje kakvo sve u svemu možda nije priteklo ni Rimljanima kod
 prodaje dobara kralja Porsene²⁷ ni Sikulima kraj Palikova žrtvenika.²⁸

Držimo da se pravda, za koju pripovijedaju da se odselila u nebo,²⁹ pridružila 6
 tvojoj pratnji. Ona ti u svim poslovima pruža baklje kakve ni Cerera nije imala
 kod otmice Prozerpine;³⁰ nju ti ljubiš, njoj si odan, nje se nikada ne odričeš. Čitao
 si, svakako, da su Egipćani običavali umjesto pravde slikati oko,³¹ kao plemenit
 tjelesni organ i kao najbudnijega čuvara pravde; stoga pjesnici pripovijedaju da
 je onaj slavni Arg bio sav prekriven očima, što hoće reći pun pravde. Samo se
 iz jednoga razloga za Aristida veli, i to s pravom, da je bio najbolji, a to je zato
 što su ga smatrali najpravednijim.³² Oko pravde usmjeruješ, dakle, kada se ne
 daš skrenuti nikakvom pristranošću, nikakvim molbama, nikakvom mržnjom,
 nikakvim strahom, nikakvom ljubavlju, nego začepljenih ušiju, poput drugog
 Odiseja uz pjev Sirena, kraj svega prolaziš, sve suzbijaš, sve svladavaš. Neka
 se tebe čuvaju udvorice, koji se okupljaju samo ondje gdje nanjuše da u izobilju
 ima nezasluzene sreće i lakoumnosti; neka te se čuvaju klevetnici, najgora vrsta
 od svih, neka se čuvaju, velim, kao pomorci Keraunijske stijene.³³ »Klevetnik i

²⁶ Pod Jupiterovim najmilijim plijenom misli se na nimfu Kalistu, koju je on obljubio, a Junona je za osvetu pretvorila u medvjedicu; Jupiter ju je uznio na nebo, gdje je postala zviježđem Velikoga medvjeda. To se zviježđe nalazi na sredini noćnoga neba u svibnju, a Alviz Capello doputovao je u Split 13. svibnja 1504.

²⁷ Lars Porsena, kralj etrurskoga grada Kluzija, nakon neuspješne opsade Rima 508. pr. Kr. svoj je tabor, obilno opskrbljen plodovima obližnjih polja Etrurije, napustio ostavivši ga kao poklon Rimu, tada osiromašenu zbog duge opsade; da narod ne bi opljačkao tabor, Rimljani su ono što je bilo u njemu prodali; taj se događaj naziva »prodaja dobara kralja Porsene«; usp. Liv. 2,14.

²⁸ Palik je jedan od dva brata blizanca koji su bili božanstva vulkanskog jezera na Siciliji; Sikuli su bili stanovnici istočnog dijela Sicilije; za obilne žrtve na oltaru koje su trebale umilostiviti Palike usp. Verg. *Aen.* 9,585.

²⁹ Usp. Ov. *Met.* 1,150.

³⁰ Usp. Claud. *Rapt. Pros.* 3,392 i slj.

³¹ Usp. Diod. Sic. 3,4,3.

³² Usp. Plut. *Arist.* 6; Cic. *Sest.* 141.

³³ Keraunijska stijena je naziv za planinski lanac u Epiru, čiji su kameniti rtovi u Jonskom moru bili velika opasnost za pomorce (usp. Hor. *Carm.* 1,3,20; Prop. 1,18,9; 2,16,3 i dr.).

*turbavit pacem habentes, multos comouit et disperdit illos de gente in gentem, urbes munitas destruxit et domos magnatorum effodit, uirtutes populorum concidit, gentes for/148r/tes dissoluit; qui illos respicit, non habebit requiem nec amicum in quo requiescat, et plaga eorum lingue cominuet ossa.*⁴⁰ Oculum iustitię dirrigis dum omnibus oppressis succurris, uiduas defendis, pupillos adiuuas, aduenis opitularis;⁴¹ monuit enim hoc illud Dominicum per Esaïam: *Querite iudicium, subuenite oppresso, iudicate pupillo, defendite uiduam;*⁴² item per Hieremiam: *Facite iudicium et iustitiam, et liberate ui*⁴³ *oppressum de manu calumpniatoris, aduenam et pupillum et uiduam nolite contristari neque opprimatis inique.*⁴⁴ Oculum iustitię dirrigis dum te omnibus humanissimum, benignissimum ac clementissimum prebes.

7 Quid enim in principe ipsa clementia comendabilius, quid nobilius, quid preclarius? Laudatur ille sapientissimus rex Dauid, qui ad preces unius mulierculę Abigail Anabal⁴⁵ Carmello uiro omnium ingrattissimo pepercit.⁴⁶ Laudatur diuus Augustus, qui interpellationibus Liuię suę L. Cinnam, uirum scelestissimum, missum fecerit.^{47, 48} Et quanto plus laudum principibus clementia uendicat, tanto seueritas⁴⁹ supprimit. Nullum enim in utendo clementia aut er<r>are aut culpari uidimus; in summa autem seueritate plurimos et pene omnes. Seueritas enim non sine aliqua ira peruenit et iratus numquam recte iudicat. Hoc solo sumopere culpatur Alexander, qui propter iram multos interremisset. Vnde /148v/ non temere natura ipsa apes ita iracundas esse uoluit, quod relicto in uulnere hostis aculeo pereunt, regem tamen eorum inermem et sic mitem et mansuetum.⁵⁰

⁴⁰ *Sir 28,15-21, ubi: ¹⁵ Susurro et bilinguis maledictus, multos enim turbabit pacem habentes. ¹⁶ Lingua tertia multos commouit, et dispersit illos de gente in gentem. ¹⁷ Ciuitates muratas diuitum destruxit, et domus magnatorum effodit. ¹⁸ Virtutes populorum concidit, et gentes fortes dissoluit. ¹⁹ Lingua tertia mulieres uiratas eiecit, et priuauit illas laboribus suis. ²⁰ Qui respicit illam non habebit requiem, nec habebit amicum in quo requiescat. ²¹ Flagelli plaga liuorem facit: plaga autem lingue cominuet ossa.*

⁴¹ cf. Vulg. Ps 145,9

⁴² Is 1,17

⁴³ **post et libertate ipse et lib cancellauit**

⁴⁴ *Ier 22,3, ubi: ... et aduenam... contristare...*

⁴⁵ **pro Nabal**

⁴⁶ cf. 1 Sam 25.

⁴⁷ cf. Sen. Clem. 1,9

⁴⁸ Laudatur ille... missum fecerit] cf. Francisci Philelfi Ep. 14,47, ubi: *Laudatur ille maximus rex Dauid quod placatus precibus mulieris Abigail manus a Nabal Carmello, eius viro, homine uno omnium ingrattissimo, quem interimere cum uersa familia decreuerat, illico abstinerit. Laudatur Caesar Augustus quod uxoris Liviae consilio Lucio Cinnae, quem perdere cogitabat, anhaelati parricidii veniam dederit. (Francesco Filelfo, Collected letters: Epistolarum libri XLVIII, ed. Jeroen de Keyser, vol. 2, Alessandria, 2017, p. 723)*

⁴⁹ **corr. ex sreueritas**

⁵⁰ Vnde... mansuetum] cf. Francisci Philelfi Ep. 14,47, ubi: *Apes iracundae sunt et adeo peruicaces ad pugnandum, ut aculeos etiam quibus natura armatae sunt, relinquunt*

dvoličnik prokleti«, kako veli Propovjednik,³⁴ »uznemirio je mnoge koji su živjeli u miru, potresao mnoge i prognao ih od naroda do naroda, razorio tvrde gradove, potkopao kuće kneževske, razbio sile pucima, uništio snažne narode; tko ih sluša, neće imati počinka ni prijatelja kod kojeg će odahnuti, a udarac će njihova jezika slomiti kosti.«³⁵ Oko pravde usmjeruješ kad pritječeš u pomoć svima potlačenima, braniš udovice, podupireš siročad, pomažeš došljake;³⁶ na to te naime opomenulo ono što Gospodin kaže preko Izaije: »Pravdi težite, ugnjjetenom pritecite u pomoć, siroti pomozite do pravde, za udovu se zauzmite«,³⁷ isto tako i preko Jeremije: »Činite pravo i pravicu, izbavite silom potlačena iz ruku klevetnika, ne činite krivo došljaku, siroti i udovici, i ne tlačite ih nepravedno.«³⁸ Oko pravde usmjeruješ kad se svima pokazuješ nadasve čovječnim, dobrohotnim i blagim.

Tà što je kod vladara vrednije pohvale od same blagosti, što je plemenitije, 7 što izvrsnije? Hvaljen je onaj premudri kralj David, koji je na molbe jedne obične žene Abigajile poštedio Nabala iz Karmela, najnezahvalnijega od svih ljudi.³⁹ Hvaljen je božanski August, koji je na ustrajno salijetanje svoje Livije pustio na slobodu Lucija Cinu, silno opaka čovjeka.^{40, 41} Koliko pak veću hvalu vladarima pribavlja blagost, toliko im je umanjuje strogost. Nismo naime vidjeli da je itko bilo pogriješio bilo zaslužio prijekor time što je iskazivao blagost; a kod najveće strogosti to se dogodilo mnogima ili gotovo svima. Strogost naime nikad ne dolazi bez kakve srdžbe, a srdit čovjek nikada ne sudi ispravno. Samo se zbog toga silno kudi Aleksandar, jer on je iz srdžbe mnoge poubijao. Stoga ni sama narav nije slučajno odredila da pčele budu tako rasrdljive da ugibaju ostavivši žalac u neprijateljevoj rani, ali da njihov kralj⁴² bude nenaoružan, te na taj način blag i bezazlen.⁴³

³⁴ Zapravo: Knjiga Sirahova (Crkvenica).

³⁵ Usp. Sir 28,13-17.

³⁶ Usp. Ps 146(145),9.

³⁷ Iz 1,17.

³⁸ Usp. Jr 22,3.

³⁹ Usp. 1 Sam 25.

⁴⁰ Usp. Sen. *Clem.* 1,9. Danas se općenito smatra da je Seneka pogriješio, a da je urotnik zapravo bio Gnej Kornelije Cina Veliki, sin Lucijev; on je 16. g. pr. Kr. bio umiješan u zavjeru protiv Oktavijana Augusta, no ovaj ga je pomilovao na molbu svoje supruge Livije.

⁴¹ Čini se da je ova dva primjera (David, August) Rozan preuzeo posredno, i to preko Francesca Filelfa, *Ep.* 14,4; usp. Francesco Filelfo, *Collected letters: Epistolarum libri XLVIII*, prir. Jeroen de Keyser, sv. 2, Alessandria, 2017, 723.

⁴² U prijevodu je zbog konteksta zadržano »kralj« (rex); sve do 17. st. pčele matice bile su smatrane mužjacima.

⁴³ I primjer s pčelama gotovo je *verbatim* preuzet od Filelfa, iz iste poslanice (*Ep.* 14,4); usp. Filelfo, n. dj. (40), 724.

8 Et quamquam multę alię illustresque uirtutes in principibus requiri solent, abstinentia uirtus non uulgaris habetur. Vnde Chilo philosophus dicere solebat potius iacturam quam malum lucrum desiderare.⁵¹ Et Abacuc: *Vhe qui multiplicat non sua, usquequo et agrauat contra se densum lutum.*⁵² Comendatur aprime ille Curius, ille Fabritius, quorum alter a Samnitibus, alter ab Epirotis oblata munera recusauit.⁵³ Hoc institutum uidimus te non solum imitari, sed tuarum potius fortunarum in omnes uti quadam magnanimitate et munificentia.

9 Non deest etiam tibi, clarissime p̄tor, sapientia, nec illa, inquam, qua Parasatis⁵⁴ Artaxersem,⁵⁵ filium suum, uti monebat,⁵⁶ non illa de qua Plato cum ait foelices fore illas res publicas quę aut a sapientibus, aut a sapientię studiosis gubernarentur,^{57, 58} nec item illa de qua scriptum est: *Initium sapientię timor Domini.*⁵⁹ Qui enim timet Deum, in semitis mandatorum suorum ambulat⁶⁰ pedibus non coinquinatis, sed de quibus Scriptura loquitur: *Quam pulchri pedes sint⁶¹ euangelizantium pacem, euangelizantium bona.*⁶² Qui timet Deum, illud a cęlo in templum Apollinis⁶³ Delphici lapsus ru/149r/minatur: *Nosce te ipsum,*⁶⁴ quasi mortalis homo haberet in se aliquid immortalitatis, animam silicet⁶⁵ paulominus,

in vulnere. At earum regem natura esse inermem voluit, et ita mitem quoque et mansuetum. (Filelfo, op. cit., p. 724)

⁵¹ cf. *Diog. Laert.* 1,68

⁵² *Hab* 2,6, ubi: *Vae ei qui...*

⁵³ cf. (de Curio) *Plut. Cat. Mai.* 2; *Cic. Sen.* 55; *Val. Max.* 4,3,5; (de Fabricio) *Plut. Pyrrh.* 20; *Front. Strat.* 4,3,2

⁵⁴ **pro Parysatis**

⁵⁵ **pro Artaxerxem**

⁵⁶ nec illa... monebat] cf. *Plut. Apophth.* 174A; *est autem sensus a Plutarchi apophthegmate alienus; Rosanus videtur usus esse versione Latina Francisci Philelfi, ubi: Parysatis Cyri et Artaxerxis mater iubebat, qui rex apparate quippiam et imperiose dicturus esset, uerbis grauissimis atque ornatissimis uteretur. (Plutarchus <Pseudo->, Regum et imperatorum apophthegmata, in: Franciscus Philelfus, Orationes cum quibusdam aliis eiusdem operibus [etc.], [Mediolani: Leonardus Pachel et Uldericus Scinzenzeler, 1483-84], f. l iiii v.)*

⁵⁷ cf. *Pl. Resp.* 5,473d-e; 7,540d-541a; *Cic. Q. fr.* 1,1,29.

⁵⁸ non illa de qua Plato... gubernarentur] cf. *Francisci Philelfi Ep.* 16,1, ubi: *Laudatur Plato a uiris gravissimis, quod eos rerum publicarum gubernaculis praeesse voluerit, qui aut essent sapientes aut saltem 'sapientiae studiosi', hoc est philosophi. (Filelfo, op. cit., p. 782)*

⁵⁹ *Vulg. Ps* 110,10; *Sir* 1,16

⁶⁰ cf. *Vulg. Ps* 118,35

⁶¹ **pro sunt**

⁶² Cf. *Vulg. Rm* 10,15, ubi: *Quam speciosi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona.*

⁶³ **pro Apollinis; ipse Appolinis scripsit et postea primum p cancellavit**

⁶⁴ *Pausan. Perieg.* 10,24,1; *Diog. Laert.* 1,40; *Iuv.* 11,27

⁶⁵ **pro scilicet**

Pa premda se od vladara obično očekuju mnoge druge izvrsne vrline, nimalo ubičajenom smatra se vrlina suzdržljivosti. Stoga je filozof Hilon običavao govoriti da bi radije želio gubitak nego nevaljao dobitak.⁴⁴ A Habakuk: »Jao onomu tko uvijek i svagdje umnaža što nije njegovo i oteščava protiv sebe gusto blato.«⁴⁵ Nadasve pohvalne primjere pružaju slavni Kurije i Fabricije: prvi je odbio darove ponuđene od Samnićana, a drugi od Epiraca.⁴⁶ Vidjeli smo da to načelo ti ne samo da nasljeduješ nego dapače svoj imutak s nekom velikodušnošću i darežljivošću upotrebljavaš na svačije dobro.

Ne manjka tebi, preslavni kneže, ni mudrosti: ni one, velim, na koju je Parisatida podsjećala svojega sina Artakserksa,⁴⁷ ni one o kojoj zbori Platon kad kaže da će biti sretne one države kojima upravljaju ili mudraci ili ljudi koji teže za mudrošću,^{48,49} a također ni one o kojoj je zapisano: »Početak je mudrosti strah Gospodnji.«⁵⁰ Jer tko se Boga boji, po stazama zapovijedi njegovih⁵¹ hodi neokaljanim nogama, o kojima Pismo govori: »Kako su lijepe noge glasnika radosti, koji navješćuju mir, koji donose radosnu vijest dobra!«⁵² Tko se Boga boji, razmišlja o onim glasovitim riječima što su s neba sišle na hram Apolona Delfskoga: »Upoznaj sama sebe«,⁵³ kao da smrtni čovjek ima u sebi nešto besmrtno, to jest dušu – po svjedočenju prorokovu⁵⁴ malo nižu od anđeoske –

⁴⁴ Usp. Diog. Laert. 1,68.

⁴⁵ Hab 2,6.

⁴⁶ O nepotkupljivosti Manija Kurija Dentata usp. Plut. *Cat. Mai.* 2; Cic. *Sen.* 55; Val. Max. 4,3,5; o istom svojstvu Gaja Fabricija Luscina usp. Plut. *Pyrrh.* 20; Front. *Strat.* 4,3,2.

⁴⁷ Usp. Plut. *Apophth.* 174A. No tu je smisao različit: Plutarh kaže kako je Parisatida preporučivala onima koji namjeravaju otvoreno govoriti s kraljem da se služe riječima od najmekšega tkanja. Rozan je vjerojatno konzultirao latinski prijevod Francesca Filelfa, koji glasi: *Parysatis Cyri et Artaxerxis mater iubebat, qui rex apparatus quippiam et imperiose dicturus esset, uerbis grauisissimis atque ornatissimis uteretur.* (»Parisatida, majka Kira i Artakserksa, preporučivala je da se kralj, kad želi govoriti svečano ili zapovjedno, služi najuzvišenijim i najkiceničijim riječima.«) (Citiram prema: <Pseudo->Plutarchus, *Regum et imperatorum apophthegmata*, u: Franciscus Philelfus, *Orationes cum quibusdam aliis eiusdem operibus* [etc.], [Mediolani: Leonardus Pachel et Uldericus Scinzenzeler, 1483-84], f. 1 iiiii v.) Filelfov prijevod doduše nije točan (ili je načinjen prema lošem grčkom tekstu), ali njegov se smisao uklapa u Rozanov govor.

⁴⁸ Usp. Pl. *Resp.* 5,473d-e; 7,540d –541a; Cic. *Q. fr.* 1,1,29;

⁴⁹ Moguće je da je i ovu misao Rozan preuzeo neizravno, iz Filelfova epistolara; usp. *Ep.* 16,1, u: Filelfo, n. dj. (40), 782.

⁵⁰ Ps 111(110),10; Sir 1,14.

⁵¹ Usp. Ps 119(118),35.

⁵² Usp. Rim 10,15

⁵³ Te su riječi, prema grčkom putopiscu Pausaniji (Pausan. *Perieg.* 10,24,1), bile uklesane na Apolonovu hramu u Delfima; usp. i Diog. Laert. 1,40 i Iuv. 11,27 (koji je vjerojatno bio Rozanov izvor).

⁵⁴ Usp. Ps 8,5-6; Heb 2,6-7.

teste propheta,⁶⁶ ab angelis inferiorem, quę ab isto tenebroso corporis eculeo emancipata ad supernam patriam est euolutura, redditura rationem uillicationis suę ad minimum quadrantem.⁶⁷ Vnde Hieronymus: *Facile*, inquit, *contemnit omnia qui quotidie cogitat se moriturum*.⁶⁸ Qui timet Deum, mores suos introspectans, quos nobis natura tamquam rudem massam et uoluntati more pecudum obsequentes tribuit, in polliticos transformat et tandem uel deum uel deorum simillimum se reddit. Vnde, ut nostros ob maiorem reuerentiam pretearam, ethnici etiam comemorant Tyresiam, Calcanta, Lycurgum et Numam Pompilium cum deo et nimpha sermocinationes habuisse.⁶⁹

10 O, fęlices illas res publicas, illos populos quibus sanctissimi atque innocentissimi presunt principes: illorum sanctimonia sepenumero Deus diuertit manum indignationis sue a populis etiam iniquissimis, ut ipse in Esaia⁷⁰ clare indicat cum ait: *Et si uenerit ad me Enoch et Helia, non est anima mea ad populum istum*,⁷¹ quasi quod illi innocentissimi principes maximam apud ipsius maiestatem haberent efficaciam. Dure ceruicis⁷² Hebraicus populus appellatur et in gladio furoris Domini iam percuti destinatus; Mosis⁷³ tamen precibus et sanctimonia ueniam consequi meruit.⁷⁴

11 Sed quid iam longius protrahere et floribus Hyblam exornare? Plato, /149v/ summus philosophus, indicat hominibus nomina indita fuisse non temere aut casu, sed prudentia quadam suasuque nature.⁷⁵ Tibi enim et cognomen et familia est pileus, non sine grandi misterio, indumentum sane comodissimum, foelicissimum, magnificum, ornatissimum. Illo enim nunc ad coercendos feruentissimos solis ardores et pluuiarum nimbos utimur, illo gemini fratres ex Ioue et Leda nati (signa foelicissima) a poetis induti pinguntur, illo a Romanis Quiritibus serui

⁶⁶ cf. *Ps* 8,5-6; *Hbr* 2,6-7

⁶⁷ cf. *Mt* 5,26

⁶⁸ *Hier. Ep.* 53,11

⁶⁹ cf. (*de Tyresia*) *Ov. Met.* 3,339 sqq.; (*de Calchante*) *Verg. Aen.* 2,122-129; (*de Lycurgo*) *Plut. Lyc.* 6; 29; (*de Numa Pompilio*) *Liv.* 1,19

⁷⁰ **pro Ieremia**

⁷¹ *Ier* 15,1, ubi: *Et dixit Dominus ad me: Si steterit Moyses et Samuel coram me, non est anima mea ad populum istum: eiice illos a facie mea, et egrediantur.*

⁷² **ipse corr. ex cęruicis (?)**

⁷³ **pro Moysis**

⁷⁴ cf. *Ex* 32,9-14

⁷⁵ cf. *Pl. Cra.* 387d, 390e, 391c-397b; *passim*

kojoj je suđeno da, oslobodivši se iz ovoga mračnog mučilišta tijela, uzleti k višnjoj domovini i da položi račun o upravljanju svojim posjedom do najmanjega novčića.⁵⁵ Stoga Jeronim veli: »Lako sve prezire onaj tko svakog dana misli na to da će umrijeti.«⁵⁶ Tko se Boga boji, taj preispituje svoje osobine, od naravi nam dane kao neobrađen grumen, a poslušne našoj volji poput stada ovaca, pa ih oblikuje u političko vladanje, te napokon sebe čini ili bogom ili bozima posve sličnim. Otud – da poradi većega poštovanja naše mimoidem – čak i pogani spominju da su Tiresija, Kalhant, Likurg i Numa Pompilije razgovarali s bogom i s nimfom.⁵⁷

O, sretnih li onih država, onih naroda kojima su na čelu najkreposniji i najčestitiji vladari; zbog njihove neporočnosti Bog često odvratu ruku svoje srdžbe i od najnevaljalijih naroda, kako sâm jasno očituje govoreći kod Izaije:⁵⁸ »Pa kad bi Enoh i Ilija stupili preda me, ne bi mi se duša obratila narodu tome«,⁵⁹ kao da ti najčestitiji vladari imaju ponajveći utjecaj kod njegovog veličanstva. Židovski se narod naziva narodom tvrde šije i već određenim za to da ga udari mač gnjeva Gospodnjega; pa ipak je Mojsije molitvama i neporočnošću zaslužio da zadobiju oprostjenje.⁶⁰

Ali čemu dalje odugovlačiti i Hiblu kititi cvijećem?⁶¹ Platon, najveći filozof, 11
pokazuje kako ljudima imena nisu bila nadjenuta nasumce ili slučajno, nego po nekakvu mudrom poticaju prirode.⁶² Tebi je naime i prezime i porodično ime »kapa«,⁶³ a to nije bez duboka skrivenog značenja, jer taj odjevni predmet zaista je vrlo ugodan, prikladan, uzvišen i ugledan. Njime se u današnje vrijeme služimo da se zaštitimo od prežestoke sunčeve žege i kišnoga pljuska, s njime na glavi u pjesničkim se opisima prikazuju dva brata blizanca rođena od Jupitera i Lede (sretna nebeska znamenja),⁶⁴ uz njega su rimski Kviriciani otpuštali robove darujući

⁵⁵ Usp. Mt 5,26.

⁵⁶ Hier. *Ep.* 53,11.

⁵⁷ O Tiresiji usp. Ov. *Met.* 3,339 i slj.; o Kalhantu Verg. *Aen.* 2,122-129; o Likurgu Plut. *Lyc.* 6; 29; o Numi Pompiliju Liv. 1,19.

⁵⁸ Zapravo Jeremije.

⁵⁹ Usp. Jr 15,1. Tu Bog kaže da ne bi poštedio izraelski narod čak ni kad bi se pred njim pojavili Mojsije i Samuel (veliki vođe i veliki posrednici između Boga i Izraela); završni dio citata u prijevodu Ivana E. Šarića glasi: »ne bih ipak htio više išta znati o tom narodu«. Rozan ovdje očito citira po pamćenju, pa ne samo da navodi kriva imena nego i čitavo rečenicu shvaća u afirmativnom smislu, kao da bi Bog takve govornike uslišio.

⁶⁰ Usp. Izl 32,9-14.

⁶¹ U značenju: raditi zališan posao (Hibla, brdo na Siciliji, bila je u antici poslovično spominjana zbog obilja cvijeća).

⁶² Usp. Pl. *Cra.* 387d, 390e, 391c-397b; *passim*.

⁶³ *Cappello* na talijanskom znači »kapa«.

⁶⁴ Kastor i Polideuk, pretvoreni u božanstva i postavljeni na nebo kao zvijezde u zviježđu Blizancima, u antici su bili smatrani zaštitnicima pomoraca; prikazivali su ih s kapom na glavi.

manumissi libertate donabantur, illo demum Ecclesię nostrę cardinales fulciuntur. Quid igitur nobis sperandum est, optimi ciues, nisi quod sub illius umbra et a feruentissimis hostium incursionibus (si opus fuerit), et a ceteris scelestissimorum uirorum insultibus protegemur, in creperi fori ambagibus uel Sybillinis responsis dillucidabimur, legum formulis conseruabimur, et tandem bonis moribus, pace et ceteris cardinalibus⁷⁶ uirtutibus ornabimur?

12 Egratulemur⁷⁷ igitur, celeberrimi ciues, gratulemur: habemus enim illum duces de quo Apostolus: *a Deo*⁷⁸ *missum ad uindictam malorum et laudem bonorum*,⁷⁹ de quo Dominus per Aggeum: *comouebo cęlum et terram, et mouebo omnes gentes, et ueniet desideratus tibi*.⁸⁰ Gratulemur igitur, et eo magis gratulemur quod cum isto clarissimo pretore habemus hunc nostrum chirurgycum spiritalem, reuerendissimum archipresulem, linguę nostrę sidus non obscurum, eloquentię fontem uberrimum, uitę integerrimum, sanctimonia plenum, qui ob ingentem in nos suam et paternam charitatem nec cum Esaia nostra causa nudus incedere erubesceret,⁸¹ nec cum Hieremia ad Eufratem Messopotamię fluminem⁸² per inimicas Caldeorum et /150r/ Assiriorum gentes ponere lumbare corrupendum.⁸³ Sic ille Policratis tyranni sardonix⁸⁴ cum Pirrhi achate⁸⁵ conueniebat, sic illud Ponpei alueum⁸⁶ cum preciosissima Mitridatis dactilotheca.⁸⁷

13 Sed ne iam mea oratio elephantēs gestare⁸⁸ uideatur, nunc tibi, reuerende pontifex, tibi, clarissime pretor, hoc institutum, hoc mnemosomum,⁸⁹ hanc benedictionem relinquo:

Viuite concordēs ut uitis palmitē et ulmo,
Vt truncis hedere; non gaudia uestra triumphus
Vincat Cęsareus, plausus non scoene theatri.

Dixi.

⁷⁶ *corr. ex cardinibus*

⁷⁷ *fortasse pro En gratulemur*

⁷⁸ *corr. ex adeo*

⁷⁹ *1 Pt 2,13-14, ubi: ¹³ Subiecti igitur estote omni humanę creaturę propter Deum: siue regi quasi pręcellenti, ¹⁴ siue ducibus tamquam ab eo missis ad uindictam malefactorum, laudem uero bonorum.*

⁸⁰ *Agg 2,7-8, ubi: ⁷ Quia hæc dicit Dominus exercituum: Adhuc unum modicum est, et ego commouebo caelum, et terram, et mare, et aridam. ⁸ Et mouebo omnes gentes, et ueniet desideratus cunctis gentibus: et implebo domum istam gloria, dicit Dominus exercituum.*

⁸¹ *cf. Is 20,2*

⁸² **fluminem] ita**

⁸³ *cf. Ier 13,4-7*

⁸⁴ *cf. Plin. HN 37,3-5*

⁸⁵ **ipse corr. ex acathe;** *cf. Plin. HN 37,5*

⁸⁶ *cf. Plin. HN 37,13-15*

⁸⁷ **pro dactylitheca;** *cf. Plin. HN 37,11*

⁸⁸ *elephantēs gestare] cf. Erasmus, Adag. collect. 780: Celerius elephantī pariunt (Plaut. Stich. 167-169; Plin. HN præf. 28; 8,28)*

⁸⁹ **pro mnemosonium**

im slobodu,⁶⁵ njime se, napokon, ističu kardinali naše Crkve.⁶⁶ Čemu dakle treba da se nadamo, valjani građani, nego da ćemo u sjeni ovoga čovjeka biti zaštićeni (ako ustreba) i od navale najžešćih neprijatelja i od drugih nasrtaja najopakijih ljudi, da ćemo kod sudbenih okolišanja ili sibilinskih odgovora dobiti razjašnjenje, da ćemo biti obranjeni zahvaljujući zakonskim odredbama te, naposljetku, da ćemo se odlikovati dobrim običajima, mirom i ostalim stožernim vrlinama?

Evo, dakle, veselimo se, preslavni građani, veselimo se: tã imamo onoga 12
upravitelja o kojem Apostol kaže da je od Boga poslan kako bi zle kaznio, a dobre pohvalio,⁶⁷ o kojem Gospodin po Hagaju veli: »Potrest ću nebesa i zemlju, i sve ću narode pokrenuti, i od tebe žuđeni će doći.«⁶⁸ Veselimo se, dakle, i veselimo se utoliko više što uz toga preslavnog kneza imamo i ovoga našeg duhovnog liječnika, preuzvišenoga nadbiskupa, sjajnu zvijezdu našega jezika,⁶⁹ preobilno vrelo rječitosti, čovjeka posve neporočna života i puna poštenja, koji se zbog svoje velike i očinske ljubavi prema nama ne bi stidio s Izajim hoditi gol zaradi nas⁷⁰ ili s Jeremijom, prošavši kroz neprijateljske narode Kaldejaca i Asiraca, kraj mezopotamske rijeke Eufrata ostaviti pojas da istrune.⁷¹ Tako se onaj slavni sardoniks tiranina Polikrata⁷² slagao s Pirovim ahatom,⁷³ tako ona Pompejeva daska za igranje⁷⁴ s dragocjenim Mitridatovim kovčežićem za prstenje.⁷⁵

No da se ne bi činilo kako moj govor nosi u utrobi slonove,⁷⁶ sada tebi, 13
preuzvišeni svećeniče, tebi, preslavni kneže, ostavljam ovaj naputak, ovo podsjećanje, ovaj blagoslov:

Živite složno kao na brijestu mladica loze,
Kao bršljan na deblu; nek to vas više veseli
Nego cezarski trijumf il' pljesak na sceni teãtra.

Rekoh.

⁶⁵ U antičkom Rimu pustena kapica (*pilleus*) bila je jedan od znakova slobode, pa su je robovi dobivali u obredu oslobođenja.

⁶⁶ Crvena kapica (kalota) dio je kardinalske odjeće.

⁶⁷ Usp. 1 Pt 2,13-14.

⁶⁸ Usp. Hag 2,7.

⁶⁹ »Našega jezika« – misli se na latinski, kao zajednički jezik obrazovanih ljudi, osobito humanista. Bernard Zane objavio je u Rimu 1500. godine (tada još kao apostolski protonotar) latinski govor pred papom Aleksandrom VI. (*Oratio habita in festo omnium Sanctorum anno Jubilaei MD*), a 1502, također u Rimu, *Oratio passionis Dominicae*. To su jedina poznata njegova djela do 1504.

⁷⁰ Usp. Iz 20,2.

⁷¹ Usp. Jr 13,4-7.

⁷² Usp. Plin. *HN* 37,3-5.

⁷³ Usp. Plin. *HN* 37,5.

⁷⁴ Usp. Plin. *HN* 37,13-15.

⁷⁵ Usp. Plin. *HN* 37,11.

⁷⁶ Poslovični izraz za sporost ili dugotrajnost; u antici se vjerovalo da trudnoća kod slonice traje deset godina. Usp. Erasmus, *Adag. collect.* 780: *Celerius elephanti parium* (Plaut. *Stich.* 167-169; Plin. *HN praef.* 28; 8,28).

Bratislav Lučín

A NEW COUNT HAS COME TO TOWN:
WELCOMING ORATION OF IOANNES ROSANUS OF SPLIT
IN HONOUR OF ALVISE CAPPELLO

The topic of this paper is the oration *In aduentu clarissimi uiri Aloysii Capello, Spalatine urbis p̄toris dignissimi*, the author of which was Ioannes Rosanus (Ivan Rozan) of Split. The speech is extant in a handwritten codex kept in the Marciana National Library in Venice, call no. Marc. Lat. Cl. XIV, 246 (= 4683), on ff. 146r-150r. It was first mentioned by Giuseppe Praga in 1930, but has never been published or subjected to scholarly study. The oration is accompanied by Rosanus's letter to Marin Sanudo the Younger (f. 145v). Taking everything into account, the text of the oration is autographic, while the epistle to Sanudo was written by another hand (cf. Fig. 1 and Fig. 2). That the oration is an autograph can be concluded from the corrections put into the text of the speech by the same hand (cf. the notes in the edition of the text appended here). These, together with the untidiness of the handwriting and certain mistakes show that we are dealing with a working copy.

Little is known about Ioannes Rosanus. In 1499, Ser Ioannes Rosanus went with Ser Cyprianus the dyer (*tintor*) as envoy from the commoners of Split to the Venetian syndics *intra Culphum* Bernardo Loredan and Nicolò Dolfin. From the title of Ser it can be concluded that he was both well reputed and probably wealthy, which is also borne out by the circumstance of his having been selected as envoy. These two representatives of the commoners asked the syndics permission for the commoners to meet in »a congregation«, i.e., that the right that they had during the time of Count Giovanni Bollani (1481-1484) be revived. On June 30, 1499, the syndics granted the request and instructed the Split Count Marino Moro (1497-1499) accordingly. In the census of Split of 1507, Ioannes Rosanus was recorded as Ser Zuan Rosan, who lived *in civitate veteri*, that is, the part of Split within Diocletian's Palace.

It can be seen from the oration that Rosanus had been educated in the *studia humanitatis*, but no other works of his are known. Still there was a certain poet Rosanus that was praised in their epigrams by Gilberto and Marco Antonio Grineo, humanists and teachers who were active in Trogir and Split around 1496 to 1501. From one of the epigrams we learn that Rosanus wrote a poetic panegyric to the »Venetian Moro« (that is, the Split count, Marino Moro, who is known to have been, like Bollani, well inclined to the commoners). It is reasonable to conclude that Rosanus the representative of the commons, Rosanus the poet and Rosanus the orator were one and the same person.

Venetian Count Alvise Cappello (son of Francesco), in whose honour the oration was composed, arrived in Split on May 13, 1504 and remained in this

post until May 31, 1507. Rosanus is not the only writer in Split to have praised Cappello: in two of his poems *Franciscus Natalis* (Frane Božićević) wrote extensive panegyrics on him (nos. 33 and 46 in the edition of Miroslav Marković of 1958). It is not known what Cappello's attitude to the commons was, whether, in other words, he went on with the policies of Bollani and Moro.

Rosanus's oration is interesting for several reasons. It is a previously unknown text of an author who has himself been unknown to literary history. In terms of literary genre, it is an oration *in adventu*, a panegyric in honour of the arrival of a count from Venice at post. It accordingly belongs to a group of occasional ceremonial speeches that were a salient part of Venetian social rituals and that appeared with the oncoming of the humanist movement. Particularly important are the speeches related to the proclamation of a new doge or the arrival of a new, or the departure of the old, local governor (the count). The first kind is called *orationes in creatione ducis* and the second might be named *orationes in adventu / in discessu praetoris*. The first kind is well known and richly documented, at least in connection with orators from the Venetian *Terraferma* (to date, only seven speeches concerning a newly elected doge given by representatives of the Dalmatian commune have been identified). As for the other kind, the *orationes in adventu / in discessu praetoris*, the information is a good deal less extensive for the records have not yet been thoroughly researched, but all speeches known to date derive from the Venetian mainland possessions. Rosanus's oration is the first known speech *in adventu* written in Dalmatia, and is interesting if only because of that uniqueness. It is given additional interest by its writer having been not a patrician but a commoner.

The contents and structure of the speech, and the Biblical, Patristic and classical references with which it is densely studded, undoubtedly identify Rosanus as an author educated in the humanist tradition. The speech is characterised by his ostentatious need to show off the diversity of his learning: in the little space of the text he quotes a string of Greek, Roman and Early Christian writers (Plato, Diodorus of Sicily, Plutarch, Cicero, Catullus, Virgil, Horace, Livy, Propertius, Ovid, Seneca, Pliny the Elder, Martial, Juvenal, St Jerome, (Pseudo-)Augustine and so on; he is liberal in his quotes from the Bible; he mentions lesser known facts from ancient history, introduces allusions to myth and astronomy. Attention is drawn by Rosanus's programmatic invocation (in the letter to Sanudo) of St Jerome, as a literary model, which might at first sight, considering the genre of epideictic oratory, confuse the reader. What is particularly fascinating is the fact that the Split orator clearly knew the works of Francesco Filelfo (1398-1481), one of the most celebrated humanists of the Italian *Quattrocento*, responses to whom on this side of the Adriatic are little known. Of course, it will be necessary to place Rosanus's panegyric *in adventu* in the generic context of occasional oratory in the Venetian Republic and to analyse the extent to which he had adopted the then omnipresent Ciceronian rhetorical model. However, such tasks remain outside

the scope of this paper, the principal goal of which is to serve as an introduction to the first edition of the oration for Alvise Cappello. It brings Ioannes Rosanus before us as a new and previously totally unknown name of Split and also, then, of Croatian humanism.

Alongside the study, the *editio princeps* of Rosanus's oration is printed. Since I consider the Marciana manuscript to be a (partial) autograph, I have retained author's non-classical orthography with all its inconsistencies. The notes beneath the Latin text contain the textual apparatus (printed in bold) and the sources of quotations and allusions (in italics); where it seemed useful, I have added some factual data and explanations (also in italics).

Key words: Alvise Cappello, Ioannes Rosanus (Ivan Rozan), Marin Sanudo the Younger, Split, ceremonial oratory, *editio princeps*, humanism, Venetian republic